

Schenking

In 1963, bij de viering van het 100-jarig bestaan van de NV Internationale Crediet- en Handels-Vereeniging „Rotterdam”, werd opgericht de Internatio-Stichting. Deze stichting stelt zich tot doel jaarlijks met een prijs een brochure of een boek te bekronen, dat op verdienstelijk wetenschappelijke wijze bepaalde aspecten van de handel in zijn maatschappelijke functie zou behandelen.

Ook was het bestuur van deze stichting bereid om een speciaal op een handelsaspect gerichte studie te bekostigen, dan wel de publikatie van een proefschrift mogelijk te maken. In de loop der jaren is gebleken, dat voor deze prijs weinig belangstelling heeft bestaan.

Het bestuur der stichting heeft thans besloten het doel van de stichting ruimer te interpreteren. Het meent dit te kunnen doen zonder het oorspronkelijke doel geweld aan te doen. Immers, de handel is steeds stimulanus geweest voor heel veel andere bedrijfsactiviteiten.

Als eerste manifestatie van deze ruimer geïnterpreteerde omschrijving heeft het bestuur der stichting besloten f. 50.000 ter beschikking te stellen van het Directorium van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam, dat het weekblad „Economisch Statistische Berichten” uitgeeft.

Het is namelijk bekend, dat deze, ook voor de handel belangrijke wetenschappelijke uitgave ernstig in gevaar verkeert haar activiteiten te moeten besnoeien, dan wel genoodzaakt zal zijn de abonnementsprijs dusdanig te verhogen dat, het voortbestaan hierdoor indirect in gevaar zou kunnen worden gebracht.

Het bestuur van de Internatio-Stichting meent derhalve door bovengenoemde dotatie een constructieve bijdrage te kunnen leveren aan het voortbestaan van dit belangrijke weekblad in zijn functie van voor Nederland belangrijk orgaan tot verspreiding van de resultaten van bedrijfseconomische en economische onderzoeken in ons land.

Het bestuur van de Internatio-Stichting

De directie van het Nederlands Economisch Instituut aanvaardt dit spontane aanbod met erkentelijkheid.

Directie NEI

Inhoud

Schenking	761
<i>Drs. J. P. Pronk:</i> Groei en verdeling	763
<i>Prof. Dr. M. P. Gans:</i> Financiering met achtergestelde obligaties	764
<i>Drs. A. Nentjes:</i> De verschillende vormen van werkloosheid in Nederland	769
Fisconomie Het wetsontwerp inkomstenbelastingtarief bij nader inzien (III), door F. C. Wijle	773
Stichting Het Nederlands Economisch Instituut; verslag over 1971	778
Toets op taak Voorjaarsnota, door <i>Drs. R. M. de Haan</i>	781
Boekbespreking R. P. Zuidema: <i>Productie, kapitaal en produktiviteit</i> , door <i>Drs. B. S. Wilpstra</i>	783
Ontvangen publikatie	

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 72,80 per jaar. studenten f 46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f 2,00.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Postrekening no. 8408; bankrekening no. 25 50 56 877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam.
Voor België: Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Groei en verdeling

Zelfs de voorheen ongekend hoge en stabiele groeicijfers van het eerste ontwikkelingsdecennium hebben geen wezenlijke bijdrage geleverd tot de bestrijding van de armoede: ondervoeding, werkloosheid, analfabetisme en ziekten zijn nauwelijks afgenomen. Het streven naar economische groei in de verwachting dat daaruit een verhoging zal voortvloeien van het welvaartsniveau juist van achtergebleven groepen, veronderstelt impliciet dat de componenten van de welvaart die voor hem essentieel zijn — voedsel, gezondheid, onderwijs, werkgelegenheid — op een hoger niveau gebracht zullen worden via een wijziging in de bestedingen welke hand in hand gaat met de verhoging van de produktie. De consumptie en de investeringen alsmede de prijzen, en dus ook de samenstelling van de produktie, passen zich aan in de gewenste richting.

Die veronderstelling, passend in het denken van de vrije markteconomie — groeipolitiek *sec* is dan ook liberale economische politiek —, is niet voldoende bewaarheid. Vandaar de noodzaak om in te grijpen in de krachten die de omvang en de richting van de produktie, de investeringen en de consumptie bepalen.

Een van die krachten is de inkomensverdeling. Alleen indien groei gepaard gaat met een meer gelijke inkomensverdeling kan verwacht worden dat honger, werkloosheid, ziekten en analfabetisme werkelijk zullen worden uitgebannen.

De tegenwerping ligt voor de hand en wordt ook vaak gemaakt: wie zegt dat gelijkheid en groei kunnen samengaan? Een meer gelijke inkomensverdeling kan de groei inderdaad in gevaar brengen wanneer zij resulteert in een lagere spaar- en dus investeringsquote. Vandaar het advies dat reeds zo vaak aan ontwikkelingslanden is gegeven: volg het westerse ontwikkelingspad van na de industriële revolutie, waarbij de inkomensgroei toevloede aan de tot herinvestering geneigde industriële elite, hetgeen leidde tot een snellere groei. Met andere woorden: handhaaf de huidige ongelijke inkomensverdeling,

dat is bevorderlijk voor het zo spoedig mogelijk bereiken van een situatie waarin er echt iets te verdelen valt.

Nu is de westers-kapitalistische groeipolitiek niet de enige en evenmin de enig succesvolle, zo zij, in welvaartstermen, al succesvol genoemd mag worden. Voorzichtigheid is dus geboden. Er zijn zeker vier redenen te noemen om in een ontwikkelingsbeleid de herverdeling van de welvaart te bespoedigen; de relatie tussen groei en inkomensverdeling is om de volgende redenen bepaald niet zo eenduidig als hierboven werd verondersteld.

Ten eerste: de aangeduide redenering berust op een oversimplificatie omdat de rol van de overheid buiten beschouwing is gelaten. De overheid kan door de hoge inkomens te belasten de inkomensongelijkheid verminderen en toch de nationale investeringen veilig stellen.

Ten tweede: voor zover ongelijkheid in de inkomensverdeling toch noodzakelijk is om hogere besparingen te verwezenlijken, spreekt het geenszins vanzelf dat de huidige ongelijkheid in stand zou moeten blijven. Vaak is de huidige, agrarische, elite niet tot produktieve investeringen bereid, terwijl nieuwe handels- of industriële elites dat wel zijn. Inkomen en vermogen van de bestaande elites dienen dan overgedragen te worden aan nieuwe klassen; dat is een inkomensherverdeling juist om den wille van de groei.

Ten derde: de oorspronkelijke redenering impliceert bovendien dat aan de welvaart van toekomstige mensen een groter gewicht wordt toegekend dan aan die van thans levenden. Daar is geen bezwaar tegen

mits de vaststelling van de gewichten democratisch geschiedt. In de praktijk wordt deze beslissing echter meestal genomen door policy-makers die, behorend tot de huidige elite, er zelf niet onder lijden; integendeel.

Tenslotte: de structurele veranderingen die noodzakelijk zijn om het groei- en ontwikkelingsproces op gang te brengen en te houden vereisen een massale participatie. Maar men kan niet verwachten dat niet gemancipeerde arme mensen zich daarvoor zullen inzetten indien zij niet de zekerheid hebben er beter van te worden. Te vaak hebben opeenvolgende generaties bezits- en machtelozen meegemaakt dat machthebbers en elites, hetzij binnenlandse hetzij buitenlandse, zich de opbrengst van hun inspanningen toeëigenden. Dat gerechtvaardigd scepticisme is alleen te overwinnen door een garantie. Bestaande ongelijke welvaarts- en machtsverhoudingen moeten worden afgebroken wil een massale mobilisatie kans van slagen hebben. De economische groei wordt daardoor op korte termijn wellicht afgeremd, maar het aangeboorde arbeidspotentieel kan de achteruitgang in de investeringen spoedig compenseren.

Herverdeling om den wille van de groei, om den wille van zich zelf, om den wille van de ontwikkeling. Krachtige argumenten dus. Maar het gaat niet om groei óf verdeling, doch om een optimum van groei en verdeling. Hoge groeicijfers zonder herverdeling zijn vaak niet van lange duur (Pakistan), herverdeling zonder groei evenmin (Uruguay). Geen „self-sustaining growth” zonder „self-sustaining equality” en omgekeerd. Landen die daarmee ernst maken worden door het Westen argwanend bekeken. Toch verdienen juist zij onze steun.

Financiering met achtergestelde obligaties

PROF. DR. M. P. GANS*

De laatste tijd worden door Nederlandse ondernemingen regelmatig achtergestelde obligaties uitgegeven, zoals de „kapitaalobligaties” van de algemene banken en de „surplus-obligaties” van de SHV. In recente Nederlandse geschriften worden achtergestelde schulden geschetst als een tussenvorm tussen eigen en vreemd vermogen¹). Onze eigen conclusie zal echter luiden dat zij zo weinig gemeen hebben met eigen vermogen en zo veel met vreemd vermogen, dat het maar beter is, de term „tussenvorm” niet te hanteren. Achtergestelde schulden kunnen, zeker bij industriële en handelsondernemingen, niet als substituut voor eigen vermogen worden beschouwd. Het hangt voorts van de condities van de lening af, of achtergestelde schulden uit financieringsoogpunt de voorkeur verdienen boven niet-achtergestelde schulden.

Om een sluitend betoog te krijgen wordt eerst nagegaan aan welke voorwaarden moet zijn voldaan om financiering met schulden („vreemd vermogen”) voor een onderneming aantrekkelijk te maken, en welke grenzen hierbij in acht moeten worden genomen (paragraaf 1). Bij wijze van intermezzo komen enkele ondeugdelijke argumenten aan de orde die in de praktijk vaak worden gehanteerd om genoemde grenzen te overschrijden (paragraaf 2). Vervolgens wordt een verklaring gegeven voor het feit dat juist loonkosteninflatie ondernemingen prikkelt om op zoek te gaan naar een substituut voor eigen vermogen (paragraaf 3). Tenslotte wordt dan evenwel aangetoond dat achtergestelde obligaties — onder welke naam zij ook worden gelanceerd — niet als zodanig kunnen fungeren, althans zeker niet bij industriële ondernemingen (paragraaf 4). Om misverstand te voorkomen, zij erop gewezen dat het in dit artikel uitsluitend gaat om „gewone”, en niet om in aandelen converteerbare achtergestelde obligaties.

1. Criteria voor schuldfinanciering

Als een onderneming een beroep op externe financieringsbronnen moet doen, geschiedt dit of door een emissie van aandelen of door het aangaan van schulden. Kenmerkend voor een schuld is, dat op overeengekomen tijden rente en aflossingen betaald moeten worden; bij nalatigheid loopt de onderneming de kans failliet te worden verklaard.

Kenmerkend voor aandelen is, dat de verplichtingen van de onderneming voorwaardelijk zijn: *als* er dividend wordt uitbetaald, of *als* de onderneming tot een voorkeursemissie overgaat, of *als* er, bij een eventuele

liquidatie, overschotten blijken te zijn, heeft de houder van één aandeel recht op een evenredig dividend, claimrecht, of liquidatie-overschot.

Aan financiering met schulden zijn enkele belangrijke voordelen verbonden, zoals de omstandigheid dat de rente in het kader van de vennootschapsbelasting aftrekbaar is. Bij voorziening in de externe financieringsbehoefte door middel van een aandelenemissie kunnen daarnaast bepaalde controleposities verloren gaan (bestaande aandeelhouders verliezen hun meerderheid), en voorts kunnen dan wat men noemt bepaalde „verwateringsverschijnselen” gaan optreden: het „eigen vermogen” en/of de winst per aandeel kunnen een achteruitgang gaan vertonen. Tenslotte is een emissie van aandelen soms onmogelijk, namelijk als de marktwaarde hetzij onder hetzij slechts weinig boven de nominale waarde van de aandelen ligt²).

De vele voordelen van financiering met vreemd geld, waarvan het fiscale het meest tot de verbeelding spreekt, maken de verleiding voor de onderneming groot om zoveel mogelijk met geleend geld te financieren. Hiertegen is ook geen enkel bezwaar, mits men een antwoord weet te vinden op de vraag wat dan wel „zoveel mogelijk” is. Anders gezegd, aan welke grenzen is schuldfinanciering gebonden? Een aantal criteria kunnen hiervoor worden ontwikkeld.

* De auteur is werkzaam als adviseur van het bestuur van Berenschot, als directeur van Bureau Gans en als buitengewoon hoogleraar ondernemingsfinanciering aan de Stichting Bedrijfskunde te Rotterdam. Enkele in dit artikel voorkomende begrippen worden aan het slot gedefinieerd.

¹) Th. M. Scholten bespreekt in zijn oratie (*Financiering en zeggenschap onder nieuwe verhoudingen*, Oratie Rotterdam, Leiden, 1971, blz. 19) de introductie van „nieuwe financieringsvormen”, die „tussen eigen en vreemd vermogen in liggen” en welke „elementen bevatten van het aandeel én van de obligatie...”. Dezelfde auteur stelt elders de surplus-obligaties „(vrijwel) op één lijn met eigen vermogen”, zie Th. M. Scholten, De introductie van een nieuwe beleggings- en financieringsvorm, *TVVS*, maart-april 1972, blz. 93.

A. I. Diepenhorst, De SHV-surplus-obligatie, nazorg en voorzorg, in *De Naamlooze Vennootschap*, maart 1972, ziet achtergestelde schulden als „niet-ondernemend vermogen” (evenals het geval is voor „gewone” schulden - MPG), maar is het toch „deels” eens met R. W. Johnsons omschrijving als „debt that serves as equity”: het weerstandsvermogen van de onderneming wordt er gedurende de looptijd van de lening door vergroot, aldus Diepenhorst.

²) Zie M. P. Gans, Kritieke aandelenkoersen, *ESB*, 29 oktober 1969, blz. 1056.

a. De rentabiliteitseis

Financiering met schulden moge fiscaal voordelig zijn, desalniettemin kan zij de netto-rentabiliteit van de onderneming onder druk zetten. Dit is het geval als de bruto-rentabiliteit van een onderneming (of van een bepaald project) lager is dan het rentepercentage van de schuld.

Voorbeeld

Twee ondernemingen, elk met een totaal vermogen van 2000, hebben beide een bruto-rentabiliteit van 8%. Onderneming X financiert zich geheel met eigen vermogen; onderneming Y voor de helft met eigen vermogen en voor de helft met een 9% lening. Hoeveel bedraagt de netto-rentabiliteit bij X en Y? De belastingvoet is 50%.

	X	Y
Bruto-resultaat	160	160
Rente	—	90
Winst voor belasting	160	70
Belasting 50%	80	35
Netto-winst	80	35
Netto-rentabiliteit	4%	3½%

Het verschijnsel dat de netto-rentabiliteit ongunstig wordt beïnvloed door financiering met schulden die een hoger rentepercentage dragen dan de bruto-rentabiliteit, geldt voor elke belastingvoet.

Een ander gevolg van financiering met rentedragende schulden is, dat *wijzigingen* in de bruto-rentabiliteit leiden tot sterkere wijzigingen in de netto-rentabiliteit. De netto-winst gaat grotere fluctuaties vertonen dan bij financiering zonder rentedragende schulden (hef-boomeffect).

Indien in ons getallenvoorbeeld de bruto-rentabiliteit stijgt van 8% naar 10% (d.w.z. met 25%), stijgt de netto-winst van X van 80 naar 100 (dus ook met 25%), maar die van Y gaat van 35 naar 55, een toeneming met ruim 57%. Bij een daling van de bruto-rentabiliteit treedt hetzelfde effect op, maar dan in omgekeerde richting.

b. De rentedekkingseis

Aan de mogelijkheid met rentedragende schulden te financieren worden grenzen gesteld door de verhouding tussen het bruto-resultaat enerzijds en de rentelasten anderzijds. Het is duidelijk dat een onderneming waarbij die verhouding erg laag is, geen additionele rentelasten op zich mag nemen. Met name in de Verenigde Staten, waar onafhankelijke instellingen zich bezighouden met de classificatie van obligaties („rating”), worden rigoureuze criteria voor het „times interest earned”-verhoudingscijfer gehanteerd, en menige onderneming heeft het verwaarlozen van dit aspect moeten bekopen met een lager „cijfer” voor de kwaliteit van haar obligaties, hetgeen op zijn beurt leidt tot de noodzaak een hogere rente te betalen. Ter illustratie volgen hier enkele cijfers inzake de minimum verhouding tussen bruto-resultaat en rentelasten zoals vermeld door Weston & Brigham ³⁾.

	Times interest earned (rentedekking)
Grote ondernemingen	
Industrieel	8x
Openbare nutsbedrijven	4x
Handel	7x

Ter vergelijking met deze maatstaven volgt hier het betrokken gegeven voor een willekeurige groep Nederlandse ondernemingen:

Holland Amerika Lijn	1971	3 à 4x
Hoogovens	1971	3 à 4x
Océ-Van der Grinten	1971	4 à 5x
Pakhoed	1971	3 à 4x
Philips	1971	2 x

Uit deze vergelijking krijgt men de indruk, dat vele bekende Nederlandse ondernemingen de in Amerika geldende normen voor het opnemen van rentedragende schulden hebben overschreden, hetgeen evenwel mede verklaard kan worden uit een verschil in afschrijvings-systeem.

c. De liquiditeitseis

Op leningen moet niet alleen rente worden betaald, maar ook moet aan de aflossingsverplichtingen worden voldaan. Normaliter zal de „cash-flow” voldoende groot moeten zijn om aan deze verplichtingen te kunnen voldoen. Een onderneming zal een liquiditeitsprognose moeten maken om zich een redelijk oordeel te kunnen vormen over de vraag of zij met schuldfinanciering niet verder is gegaan dan zij met haar liquiditeitspolstok kan springen. Een in dit verband ook wel gebezigd criterium is, hoeveel jaren „cash-flow” nodig zijn om de schulden van de onderneming af te lossen.

d. De bufferfunctie

Het eigen vermogen moet groot genoeg zijn om de verliezen van een onderneming op te vangen: zodra de geaccumuleerde verliezen groter zijn dan het eigen vermogen moeten zij van de schulden worden „afgeboekt” — hetgeen per definitie inhoudt dat deze schulden niet meer volledig betaald kunnen worden, tenzij een optimistische deus-ex-machina bereid is, de verliezen verder te financieren.

e. De marge-eis

De onderneming die door onvoorziene omstandigheden plotseling en op korte termijn geld nodig heeft, zal dit niet kunnen krijgen door in een vloek en een zucht nieuwe aandelen te plaatsen, maar alleen door het opnemen van een lening. Deze zal evenwel niet ter beschikking komen als de betrokken onderneming reeds haar maximum aan schuldfinanciering heeft bereikt. Het is daarom een zaak van wijs beleid om altijd een zekere marge voor additionele schuldfinanciering open te laten.

Ook als al deze criteria niet in harde cijfers kunnen worden vertaald, dan nog zal het duidelijk zijn, dat zij in combinatie voor iedere individuele onderneming de noodzaak meebrengen over een zeker minimum aan eigen vermogen te beschikken. Weston en Brigham stellen dat grote industriële en handelsondernemingen voor 50% à 65% van hun totale vermogensbehoefte met eigen vermogen moeten voorzien. Ook als men van oordeel is dat dit percentage wel wat lager kan —

³⁾ J. F. Weston en E. F. Brigham, *Managerial Finance*, derde druk, New York, 1969, blz. 298.

bijv. 40% à 60% — dan nog doet dit weinig af aan het beginsel dat een dergelijk minimum niet kan worden overschreden zonder het voortbestaan van een onderneming in de waagschaal te stellen. Uiteraard dienen de specifieke karakteristieken van de onderneming bij het bepalen van dit minimum een doorslaggevende rol te spelen.

2. Enkele drogredeneringen

In de praktijk komt men vaak opvattingen tegen die neerkomen op pleidooien om de criteria die hierboven werden genoemd niet al te nauw te nemen. Eén van die opvattingen is, dat het in tijden van inflatie altijd gunstig is om met geleend geld te opereren, en een tweede opvatting is, dat men in andere landen, zoals Japan en Duitsland, toch ook veel verder gaat dan in Nederland bij de financiering met schulden.

Wat het laatste punt betreft moet worden bedacht, dat zich tussen individuele landen nu eenmaal belangrijke institutionele verschillen voordoen. In de landen waar hoge „debt ratio's” voorkomen zal men meestal kunnen constateren dat de instellingen die de leningen verstrekken tevens de instellingen zijn die in belangrijke mate participeren in het aandelenkapitaal van de gefinancierde ondernemingen. Indien al van twee verschillende instellingen sprake is, dan zijn deze nauw gelieerd — misschien behoren zij wel tot dezelfde groep als de gefinancierde onderneming zelf. Indien de voorziening van zowel het eigen als het vreemde vermogen echter in belangrijke mate in één hand is, wordt de verhouding tussen beide categorieën een stuk minder belangrijk dan wanneer — zoals in de Verenigde Staten, Engeland en in ons land het geval is — de verschaffing van beide vermogenssoorten door onafhankelijk van elkaar opererende geldgevers geschiedt. Overal daar waar het bankwezen in beginsel niet participeert in het aandelenkapitaal van ondernemingen zullen de „debt ratio's” lager liggen en moeten liggen dan in landen waar ondernemingen voor de verkrijging van eigen vermogen „bank oriented” zijn⁴⁾.

Inflatie en schuldfinanciering

Een veel gehoorde redenering is, dat het aantrekkelijk is om in tijden van inflatie extra veel te lenen, aangezien de in de toekomst terug te betalen guldens minder koopkracht representeren dan de in het heden geleende guldens. Hier is van een drogredenering sprake. Wel is het per definitie juist dat gedurende de looptijd van de lening het *algemene* prijspeil zal zijn gestegen. Of de verkoopprijzen van de individuele onderneming deze trend gevolgd zullen hebben, staat echter geenszins bij voorbaat vast. Het is, zoals wij maar al te goed weten, zeer wel mogelijk dat de brutorentabiliteit van een onderneming in tijden van inflatie daalt en een dergelijke daling zal door het opnemen van (extra-)leningen versterkt doorwerken in de netto-rentabiliteit (zie paragraaf 1, sub a).

Als van (loon-)kosteninflatie sprake is, zullen de netto-winst en de „cash-flow” in beginsel aan erosie blootstaan, hetgeen betekent dat het nakomen van de rente- en aflossingsverplichtingen een grotere last voor de debiteur gaat meebrengen. M.a.w. de individuele onderneming dient zich bij zijn „leen-politiek” niet te baseren op de vraag of al dan niet van inflatie sprake is, omdat rentabiliteit, netto-winst en „cash-flow” niet

worden bepaald door de ontwikkeling van het *algemene* kosten- en prijspeil, maar door de specifieke ontwikkeling van opbrengsten en kosten bij de betrokken onderneming.

Als rekening wordt gehouden met de in de vorige paragraaf genoemde overwegingen, mag „de inflatie” derhalve niet als een separate factor bij het vaststellen van de leen-capaciteit worden beschouwd.

3. Op zoek naar een substituut voor eigen vermogen

Het is geen wonder dat ondernemingen al lang op zoek zijn naar een financieringsfiguur die dezelfde functie heeft als het eigen vermogen, maar er niet de nadelen van heeft. Eigen vermogen is duur en eigen vermogen is schaars. Het is duur, omdat in onze maatschappijstructuur ondernemingen er zelf verantwoordelijk voor zijn om het voor beleggers aantrekkelijk te maken financieringsmiddelen in de vorm van eigen vermogen ter beschikking te stellen. Hiertoe moet een rendement⁵⁾ aan die beleggers worden geboden hetwelk *ten minste* gelijk is aan het rendement op alternatieve beleggingsobjecten, zoals staatsobligaties. Dit rendement moet echter eerst de zeeff van de vennootschapsbelasting zijn gepasseerd, en daarom kan ruwweg worden gezegd dat eigen vermogen *ten minste* 2x zo duur is als geleend geld.

Als de onderneming niet aan deze „rendementseis” kan voldoen, wordt zij gestraft met een lage (beurs- of markt-)waarde van haar aandelen, zodat de mogelijkheid om nieuwe aandelen te plaatsen ernstig wordt beknod, indien deze überhaupt nog blijft bestaan. De sceptische lezer merkt misschien op, dat ondernemingen in ons land toch maar weinig geneigd zijn een beroep op de aandelen-emissiemarkt te doen. Op een dergelijke reactie past evenwel als antwoord, ten eerste, dat zulks wellicht mede veroorzaakt wordt door het niveau der aandelenkoersen. Ten tweede, dat een onderneming niet alleen aandelen uitgeeft bij die operaties welke men met de term „emissies” (in engere zin) aanduidt, maar ook bij het overnemen van andere bedrijven, voor zover hierbij van de aandelen gebruik wordt gemaakt, hetzij rechtstreeks, hetzij indirect, namelijk via converteerbare obligaties en/of preferente aandelen. Een lage aandelenkoers⁶⁾ zal dan ook dikwijls de weg blokkeren om via overnemingen tot expansie of tot diversificatie te komen.

Eigen vermogen is dus duur, omdat de vereiste rentabiliteit ten minste twee keer zo hoog is als de kosten van geleend geld. En het is schaars, althans zeer zeker in tijden van (loon-) kosteninflatie. Er zijn immers maar twee wegen om het eigen vermogen uit te breiden, namelijk door winst-inhouding en door emissies. Staat de winst onder druk dan neemt ook de mogelijkheid om winst te reserveren af, tenzij men

⁴⁾ In de VS en in Engeland zijn ondernemingen, evenmin als in ons land, „bank oriented”, maar aldaar zijn zij „stock market-oriented”. In ons land zijn ondernemingen noch „bank”- noch „stock market-oriented”, en dit vormt een majeur financieringsprobleem. Het verklaart veel van de aantrekkelijkheid voor buitenlandse ondernemingen om Nederlandse bedrijven over te nemen, terwijl het voor Nederlandse ondernemingen juist bijzonder moeilijk is buitenlandse bedrijven te kopen, vooral in „bank oriented”-landen, d.w.z. in de gehele EG! De tegenstelling „bank” - vs. „stock market-oriented” is ontleend aan *The Economist*.

⁵⁾ Op basis van dividend en/of koerswinst.

⁶⁾ Mede is bedoeld: een lage koerswinstverhouding.

iets aan het dividendbeleid gaat doen, namelijk een verlaging van het dividend dat in contanten wordt uitgekeerd. In tijden van een daling van de winst zullen normaliter ook de aandelenkoersen naar beneden gaan, zeker als bovendien de rentestand de neiging tot stijgen vertoont. Daarmee vermindert dan weer het emissie-potentieel van de onderneming. (Loon-)kosteninflatie zal dus in beginsel de bronnen, die het eigen vermogen moeten leveren, doen verstoppén en door lagere winsten én door lagere aandelenkoersen. Of deze regel voor individuele ondernemingen al dan niet geldt, hangt enerzijds af van de specifieke winstontwikkeling, en voorts van algemene factoren zoals fluctuaties van de algemene rentestand.

Aangezien inflatie wel leidt tot een vergroting van de behoefte aan het *totale vermogen* van de onderneming (onder invloed van stijgende geldomzetten), maar het eigen vermogen van de onderneming duurder (stijging rentestand) en schaarser maakt, dreigt de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen in het ongerede te raken. Ondernemingen die zich dit bij voorbaat realiseren, kunnen dan een keuze maken tussen een doelbewuste inkrimping van het omzetvolume uit financieringsoverwegingen, of het zoeken naar geldgevers die de ongunstiger wordende financiële structuren nog juist aanvaardbaar vinden. Ondernemingen waarvoor de stijging van de totale financieringsbehoefte en de daling van de component eigen vermogen als een verrassing komt, kunnen in zeer onaangename situaties komen te verkeren, vooral als er ook nog eens een wending ten kwade in de afzetmogelijkheden gaat optreden, bijvoorbeeld onder invloed van buitenlandse concurrentie.

In het voorgaande werd geconstateerd dat de onderneming een zekere verhouding tussen eigen en vreemd vermogen in acht moet nemen, m.a.w. dat de „leen-capaciteit” mede wordt bepaald door de omvang en toeneming van het eigen vermogen. Ook hebben wij vastgesteld, dat in tijden van kosteninflatie de behoefte aan totaal vermogen stijgt, maar de vergroting van het eigen vermogen wordt bemoeilijkt. Enerzijds bestaat er dus meer behoefte aan geleend geld, maar de geschiktheid om de schulden te vergroten, houdt met die behoefte geen gelijke tred ⁷⁾.

4. Positie van de achtergestelde obligatie

Het zou onder de geschetste omstandigheden voor ondernemingen buitengewoon prettig zijn als er een financieringsinstrument zou bestaan dat de functie van het eigen vermogen kan vervullen, maar dezelfde voordelen heeft als het vreemde vermogen. De vraag rijst of de „achtergestelde schuld” aan deze twee voorwaarden voldoet en of deze dus als substituut voor eigen vermogen kan fungeren. Alvorens deze vraag te beantwoorden zal moeten worden nagegaan wat nu eigenlijk onder een achtergestelde schuld moet worden verstaan. Wij wagen ons niet aan een definitie, maar volstaan met het opsommen van een tweetal karakteristieken.

1. De achtergestelde schuld is een schuld, d.w.z. de rente- en aflossingsverplichtingen staan bij voorbaat vast. Indien zij niet in guldens zijn gefixeerd, dan is toch in ieder geval aangegeven op welke basis zij berekend zullen worden (bijv. op basis van het rendement van staatsleningen).

2. De schuld is achtergesteld ten opzichte van andere crediteuren, hetgeen in de prospectussen meestal zo wordt omschreven dat „in geval van faillissement, surséance van betaling of ontbinding geen betaling uit hoofde van de achtergestelde schuld zal worden gedaan, alvorens alle andere alsdan bestaande schuldverplichtingen zijn voldaan”.

Het uitgeven van achtergestelde schuld heeft twee aspecten. In de eerste plaats rijst de vraag of achtergestelde schuld als zodanig de voorkeur verdient boven eigen vermogen, en of de criteria die voor schulden in het algemeen gelden ook van toepassing zijn op deze speciale schulden. Aangezien achtergestelde schulden ook schulden zijn, met bij voorbaat overeengekomen rente- en aflossingsverplichtingen, spreekt het antwoord op deze vraag haast vanzelf. In de tweede plaats kan achtergestelde schuld alleen dan op één lijn worden gesteld met eigen vermogen, als de leencapaciteit van een onderneming ná de uitgifte van achtergestelde schuld in ongeveer dezelfde mate zou toenemen als het geval zou zijn geweest bij een gelijke vergroting van het eigen vermogen. Vooral laatstgenoemde vraag is van wezenlijke betekenis. Zij wordt aan de hand van het volgende voorbeeld geïllustreerd.

De ondernemingen A en B hebben beide een eigen vermogen van 1.000, en schulden van eveneens 1.000. A plaatst aandelen met een opbrengst van 500 (totaal eigen vermogen: 1.500). B plaatst 500 aan achtergestelde schuld. Als A er na de aandelenemissie in slaagt om er nog 500 bij te lenen, zodat de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen 1 : 1 blijft, zal B hierin dan ook slagen (eigen vermogen 1.000, achtergestelde schuld 500, andere schulden 1.500, verhouding eigen : vreemd vermogen 1 : 2)?

In het algemeen zal deze vraag ontkennend beantwoord moeten worden, waarbij tot op zekere hoogte een uitzondering moet worden gemaakt voor financiële instellingen ⁸⁾.

Dit ontkennende antwoord wordt bereikt door na te gaan welke criteria in paragraaf 1 van dit artikel worden genoemd om de leencapaciteit van de onderneming te bepalen. Wij zullen die criteria stuk voor stuk de revue laten passeren:

a. De rentabiliteitseis

Ook voor achtergestelde schulden geldt dat zij de netto-rentabiliteit nadelig zullen beïnvloeden als het rentepercentage hoger uitkomt dan de bruto-rentabiliteit. Vanwege de achterstelling zal het rentepercentage normaliter hoger zijn dan bij niet-achtergestelde schuld.

In dit verband trekt de constructie gebezigd bij de surplus-obligatie de aandacht, waarbij de rente bestaat uit een basisrente en een surplusrente. Deze surplusrente zal oplopen van 10% der basisrente in de eerste 10 jaar tot 40% van de basisrente gedurende de laatste 10 jaar van de (40-jarige) lening. De maximum-rente zal 15% bedragen. Het is duidelijk dat de achtergestelde schuld bij dit

⁷⁾ Zie M. P. Gans, *Inflatie en vermogensstructuur*, Oratie Rotterdam, Deventer, 1966.

⁸⁾ De meeste criteria genoemd in paragraaf 1, kunnen niet zonder meer op financiële instellingen worden toegepast, zij het wél de rentabiliteitseis en de bufferfunctie.

systeem bij menige onderneming onder bepaalde omstandigheden een ernstige druk op de netto-rentabiliteit zal kunnen uitoefenen. Dit geldt te meer daar de hoogte van de fluctuerende basisrente gekoppeld is aan de extern bepaalde rentestand, hetgeen in beginsel alleen financiële instellingen zich kunnen veroorloven. Bij financiële instellingen mag men immers aannemen dat zowel rente-ontvangsten als rente-uitgaven ook zonder automatische aanpassing de algemene rentestand zullen volgen, zij het met een zekere vertraging. Bij niet-financiële instellingen bestaat er geen rechtstreeks verband tussen een wijziging van de rentestand enerzijds en een wijziging van de bruto-rentabiliteit anderzijds. Bij een automatische aanpassing van de basisrente aan de algemene rentestand loopt men dus het risico dat een daling van de bruto-rentabiliteit gepaard gaat met een stijging van de rentelasten, met alle gevolgen van dien voor de netto-rentabiliteit.

Bovendien zal de netto-rentabiliteit van onderneming B uit ons voorbeeld onder invloed van wijzigingen in de bruto-rentabiliteit aan sterkere fluctuaties blootstaan dan die bij onderneming A. Dit kan een nadelig effect hebben op de „kwaliteit” van de winst en dus op de koerswinstverhouding. Tot zover het rechtstreekse effect van vervanging van eigen vermogen door achtergestelde schulden.

b. De rentedekking

Bij overigens gelijke omstandigheden zal de rentedekking bij onderneming B die de achtergestelde obligaties plaatste ongunstiger worden dan bij A, daardoor zal B minder extra fondsen kunnen lenen. De omstandigheid dat men zich het recht kan voorbehouden de rente op de achtergestelde schuld eventueel niet in geld te betalen, maar in additionele obligaties, zoals bij de surplus-obligatie is bedongen, maakt alleen een verschil in de liquiditeit, maar niet qua rentedekking of qua rentabiliteit.

c. De liquiditeitseis

De „cash-flow” die nodig is om aan de aflossingsverplichtingen te voldoen is bij het werken met achtergestelde obligaties uiteraard groter dan bij het werken met eigen vermogen. Uit dien hoofde zal B dus ook al minder kunnen lenen dan A.

d. De bufferfunctie

In dit opzicht kan de achtergestelde schuld in zoverre op één lijn worden gesteld met het eigen vermogen, dat het voor de „normale” crediteuren onverschillig is of verliezen worden afgeboekt van het eigen vermogen of van de achtergestelde schuld. Voor de onderneming maakt dit echter wel degelijk verschil: zodra zij haar verplichtingen tegenover de achtergestelde schuldeisers niet meer nakomt, hebben deze wel degelijk het recht te trachten de nakoming hiervan af te dwingen, hetgeen tot het faillissement van de onderneming kan leiden. Onderneming A kan zich een verlies van maximaal 1.500 veroorloven, onderneming B een verlies van maximaal 1.000. Achtergestelde schulden zijn ook schulden. Het kan daarom voor een onderneming gevaarlijk zijn, gebruik te maken van een aspect dat de onderneming voor derden een grotere kredietwaardigheid verschaft.

e. De marge-eis

Uit het voorgaande blijkt dat de totale leencapaciteit van onderneming B stellig lager zal zijn dan die van A. Welk gedeelte A en B hiervan doelbewust willen reserveren voor onvoorziene omstandigheden doet weinig ter zake.

5. Samenvatting

De conclusie moet helaas luiden, dat eigen vermogen niet is te vervangen. In een maatschappij die wat het ondernemingswezen betreft gekenmerkt wordt door gedecentraliseerde investerings- en financieringsbeslissingen, heeft het eigen vermogen een unieke functie. Een zeker minimum aan eigen vermogen is nodig om over andere soorten vermogen de beschikking te kunnen krijgen; andere soorten, die weliswaar goedkoper zijn, maar die spijkerharde verplichtingen meebrengen. Hoe groot dat minimum is, hangt enerzijds van allerlei institutionele factoren af (vgl. Japan en Nederland) en anderzijds van de karakteristieken van individuele ondernemingen, die het mogelijk maken de in paragraaf 1 genoemde grenzen en criteria in concrete cijfers te vertalen.

De omstandigheid dat eigen vermogen duur en schaars is, en wel duurder en schaarser naarmate er meer loonkosteninflatie is, doet ondernemers zoeken naar de steen der wijzen. In dit artikel werd geprobeerd aan te tonen dat de achtergestelde schuld niet als een dergelijk wondermiddel kan worden beschouwd. De onderneming die niet in staat is zich met gewone schulden te financieren, zal zeker geen achtergestelde schulden kunnen plaatsen, althans niet bij outsiders. Alleen een injectie van eigen vermogen — of een doelbewuste inkrimping van de vermogensbehoefte — zal in zo'n geval uitkomst kunnen bieden. Als de financiële situatie daarentegen ruimte laat voor financiering met additionele schulden, dan zal het maar zelden voordelen bieden met achterstellingsclausules te werken, zeker niet als deze met aanzienlijke renteovertoffers gekocht moeten worden.

En maatschappelijk én voor de individuele onderneming zou het gevaarlijk zijn de illusie te koesteren, dat de achtergestelde obligatie, in welke vorm ook, een fundamentele en algemeen toepasbare oplossing zou kunnen bieden voor de problematiek waarvoor de industriële en handelsonderneming in tijden van kosteninflatie wordt gesteld.

M. P. Gans

Definities

Bruto-rentabiliteit:

Winst vóór rente en vóór belastingen (= bruto-resultaat) als een percentage van het totale vermogen.

Netto-rentabiliteit:

Netto-winst (na rente en na belastingen) als een percentage van het eigen vermogen (= aandelenkapitaal plus reserves).

Cash-flow:

Netto-winst vermeerderd met de afschrijvingen.

Debt-ratio:

Verhouding vreemd vermogen (schulden) tot totaal vermogen.

Koerswinstverhouding:

De verhouding tussen de prijs (koers) van een aandeel en de winst per aandeel.

De verschillende vormen van werkloosheid in Nederland

DRS. A. NENTJES

In ESB van 9-8-1972 ontwikkelde Drs. A. Nentjes, met medewerking van K. Groenveld en Mej. E. Wester, een aantal formules om de omvang van een aantal vormen van werkloosheid te berekenen. Er werd een onderscheid gemaakt tussen frictiewerkloosheid, scholingswerkloosheid, conjunctureel arbeidsoverschot en niet-conjunctureel arbeidsoverschot. In het volgende artikel meten voornoemde personen met behulp van deze formules het verloop van deze typen werkloosheid in Nederland over de periode 1953-1971.

De gegevens die men nodig heeft om de verschillende vormen van werkloosheid te berekenen zijn alle te vinden in de *Sociale Maandstatistiek*, in de tabel „Bij arbeidsbureaus ingeschreven werkzoekenden en overgebleven aanvragen van werkgevers naar beroepsgroep en beroep”. Deze statistiek geeft een gedetailleerde indeling naar bedrijfstakken en beroepsgroepen. Er is aangenomen dat groepen, die aldus worden afgebakend zo homogeen zijn dat substitutie van arbeiders binnen de groep mogelijk is, terwijl substitutie tussen groepen uitgesloten is omdat de vereiste scholing uiteenloopt. Bovendien is uitgegaan van de vooronderstelling dat de geregistreerde werklozen en de aanvragen van werkgevers de feitelijke werkloosheid en onbevredigde arbeidsvraag weergeven. De maand april is als peildatum gekozen. De werkloosheid in deze maand komt het meest overeen met het jaargemiddelde. Op deze wijze werd de seizoenwerkloosheid bij benadering uitgeschakeld, alhoewel het niet is uitgesloten dat voor bepaalde beroepsgroepen het jaargemiddelde niet samenvalt met de cijfers van de maand april. De berekeningen zijn uitsluitend uitgevoerd voor de groep mannelijke werknemers.

In tabel 2 staat het totale aantal werklozen vermeld voor de jaren 1953-1971 alsmede het aantal daarvan dat als minder geschikt moet worden beschouwd en zeer moeilijk plaatsbaar is (kolommen 2 en 3). In de berekeningen is verder uitgegaan van het in de derde kolom vermelde aantal „werklozen minus minder geschikten”. Dit was nodig omdat de categorie „minder geschikten” na 1955 niet per beroepsgroep wordt ingedeeld. Bovendien vormen de minder geschikte werklozen zozeer een aparte groep dat het ook om die reden wenselijk is haar af te splitsen van de andere vormen van werkloosheid. In de jaren vóór 1956 werden de minder geschikten in de *Sociale Maandstatistiek* niet afgesplitst. Daardoor moest er voor de jaren 1953, 1954 en 1955 wel worden uitgegaan van het aantal werklozen inclusief minder geschikten. Bij het beoordelen van de cijfers moet hiermee rekening worden gehouden.

Niet-conjunctureel arbeidsoverschot per bedrijfstak

In tabel 1 staan de niet-conjuncturele aanbodoverschotten van arbeid per bedrijfstak vermeld. Deze zijn berekend volgens de vergelijking:

$$U_{nc,t} = \frac{1}{2} \sum_{\tau=t-3}^{t+3} (U-V)_{\tau} \quad (4)^1$$

Hierin is:

- $U_{nc,t}$ het niet-conjuncturele arbeidsoverschot in een bedrijfstak in jaar t ;
- U het aantal werklozen in de bedrijfstak;
- V het aantal aanvragen van werkgevers in de bedrijfstak.

Het niet-conjuncturele arbeidsoverschot in de bedrijfstak wordt dus berekend als het zeven-jaarlijks voortschrijdend gemiddelde van het feitelijke arbeidsoverschot. Zet men namelijk het totaalcijfer $(U - V)$ voor alle bedrijfstakken te zamen af langs een tijdas, zoals in figuur 1 is gedaan, dan blijkt dat er langs de nullijn gemeten in de periode 1953 tot en met 1971 één cyclus van 5 jaren en één cyclus van 9 jaren voorkomt. De gemiddelde lengte van de fluctuaties bedroeg ongeveer 7 jaren.

De meeste sectoren vertonen hetzelfde beeld. Er is een groeiend trendmatig arbeidstekort tot 1963; daarna loopt het tekort aan arbeiders geleidelijk weer terug. Men ziet dit verloop bijvoorbeeld in de groep bouwvakarbeiders. Het valt daarbij op dat binnen deze groep de laaggeschoolde categorieën: grondwerkers, opperlieden, gravers, alleen in de jaren rond 1963, waarin het algemene tekort aan arbeidskrachten het grootst was, eveneens een tekort vertonen. Aan het begin en het einde van de periode is er een overschot. Bij de groep metaalbewerkers valt op dat het tekort in de meeste categorieën eerst in 1964 de maximale waarde

¹⁾ Zie paragraaf 3.2 van het vorige artikel.

bereikt, terwijl de terugloop in de jaren daarna relatief gering is. In de groep textielarbeiders daarentegen ziet men na 1963 het niet-conjuncturele arbeidstekort juist relatief sterk teruglopen.

De belangrijkste categorieën met een niet-conjunctureel aanbodoverschot zijn: landarbeiders, vissersrijpersoneel en jagers, handelsonderzoek (met uitzondering van winkelbedienden), „overig” scheepvaartpersoneel, chauffeurs, kunst- en sportbeoefenaars en losse arbeiders. In deze categorieën ziet men het aanbodoverschot krimpen tot 1963 en daarna weer toenemen. De ca-

tegorie losse arbeiders en chauffeurs valt op door de relatief sterke daling van het overschot vóór 1963 en de relatief sterke stijging in de jaren daarna.

Er is slechts een klein aantal sectoren waarin de ontwikkeling afwijkt van het totaalbeeld. In de groep mijnwerkers is er een gestage daling van het tekort over de gehele periode. Daarentegen is er onder de boekhouders aanvankelijk een overschot dat omslaat in een voortdurend toenemend tekort. De groep veenarbeiders vertoont alle jaren door een overschot dat ongeveer constant blijft. Het scheepvaartpersoneel in de

Tabel 1. Niet-conjunctureel aanbodoverschot of -tekort per beroepsgroep

Sectoren	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
1 Baksteen-, aardwerk-, glasfabrieksarbeiders	-288	-378	-433	-455	-456	-473	-533	-550	-464	-376	-306	-264	-187	-180	-204	-143
2 Diamantbewerkers	+101	+63	+38	+18	+14	+84	+1015	-1085	-1012	-870	-765	-618	-618	-501	-749	-632
3 Grafische arbeiders, fotografen en boekbinders	+255	+315	+342	+395	+440	+488	+594	+718	+848	+848	+797	+987	+987	+899	+1.339	+1.235
4 Bouwvakarbeiders e.d.	+401	+390	+177	+167	+166	+14	+196	+389	+194	+296	+428	+493	+557	+577	+530	+62
5 Timmerlieden	+438	+374	+1.339	+555	-2.00	+2148	+417	-1.512	-2.729	-1.226	-1.226	-1.226	-1.226	-1.226	-1.226	-1.226
6 Metselaars, betonijverlieden	+33	+56	+38	+10	+58	+109	+239	+275	+145	+176	+25	+17	+123	+325	+110	+2
7 Smeedsters	+40	+56	+82	+130	+189	+234	+340	+342	+239	+176	+143	+91	+123	+325	+199	+568
8 Opletlieden	+362	+297	+172	+68	+20	+131	+322	+415	+78	+150	+228	+255	+306	+150	+561	+627
9 Huisschilders	+695	-1.045	+1.158	-1.188	-1.214	+46	+82	+104	+80	+51	+3	+3	+43	+121	+174	+44
10 Straatmakers	+117	+71	+1	+39	+58	+14	+39	+58	+14	+39	+58	+14	+39	+58	+14	+39
11 Overige arbeiders a)	+498	+315	+84	+988	+119	+81	+988	+119	+81	+988	+119	+81	+988	+119	+81	+988
12 Chemisch personeel	+785	+849	+901	+988	+990	+1.047	+1.207	+1.882	+1.260	+1.190	+1.102	+1.121	+801	+533	+1.220	+1.103
13 Houtbewerkers	+253	+286	+344	+410	+459	+535	+693	+803	+786	+786	+715	+726	+696	+788	+887	+791
14 Meubelmakers	+445	+515	+576	+611	+620	+615	+633	+644	+562	+503	+562	+503	+499	+387	+511	+511
15 Overige arbeiders	+531	+699	+836	+958	+864	+916	+1.158	+1.286	+1.190	+1.041	+928	+887	+926	+840	+1.169	+998
16 Kleermakers, coupeurs enz.	+394	+140	+38	+4	+2	+5	+205	+78	+70	+44	+23	+5	+15	+34	+21	+48
17 Overige arbeiders	+28	+70	+108	+129	+102	+101	+138	+169	+171	+157	+141	+145	+141	+141	+159	+145
18 Kappers en nagelbewerkers	+26	+84	+105	+112	+102	+101	+138	+169	+171	+157	+141	+145	+141	+141	+159	+145
19 Schoenfabrieksarbeiders	+315	+454	+530	+490	+438	+386	+448	+508	+465	+398	+381	+368	+320	+248	+364	+174
20 Overige arbeiders	+251	+356	+570	+668	+687	+716	+834	+858	+773	+655	+553	+476	+476	+467	+621	+609
21a Smeedsters	+2.007	-1.992	-1.873	-1.632	-1.246	+940	+830	+781	+785	+639	+517	+385	+198	+75	+63	+19
21b Veenarbeiders	+106	+114	+111	+96	+94	+86	+70	+65	+66	+89	+100	+110	+112	+75	+63	+19
22 Draaiers	-2.243	-2.841	-3.468	-4.033	-4.465	-4.441	-5.787	-6.852	-6.782	-6.106	-5.714	-5.864	-5.808	-4.831	-7.419	-6.926
23 Plaatsmakers	+528	+638	+766	+892	+946	+1.081	+1.429	+1.736	+1.785	+1.660	+1.538	+1.537	+1.537	+1.537	+1.537	+1.537
24 Bankwinklers	+114	+471	+547	+621	+653	+720	+885	+1.087	+1.164	+1.093	+1.047	+1.093	+1.093	+1.093	+1.093	+1.093
25 Automonteurs	+688	+695	+1.188	+1.504	+1.658	+1.961	+2.602	+3.202	+2.827	+3.099	+2.580	+3.111	+3.125	+2.429	+3.969	+3.891
26 Lasser	-6.370	-7.615	-6.448	-8.667	-6.945	-7.422	-9.216	-10.415	-9.984	-8.809	-8.221	-8.478	-8.309	-6.312	-1.823	-1.898
27 Elektro-monteurs	+92	+199	+256	+294	+299	+317	+373	+440	+395	+330	+316	+327	+298	+324	+458	+280
28 Overige arbeiders a)	+275	+408	+535	+608	+637	+658	+868	+951	+869	+697	+622	+555	+467	+344	+536	+612
29 Papierarbeiders	+700	+918	+1.041	+1.056	+1.069	+1.069	+1.369	+1.546	+1.344	+1.093	+1.016	+890	+745	+892	+749	+781
30 Overige arbeiders	+1	+99	+117	+145	+154	+179	+102	+48	+13	+21	+865	+976	+1.061	+1.066	+887	+135
31 Landarbeiders (akkerbouw)	+166	+214	+251	+269	+281	+271	+329	+393	+409	+387	+362	+464	+374	+215	+369	+213
32 Landarbeiders (veebedrijf)	+6	+49	+77	+107	+115	+119	+145	+189	+185	+178	+163	+170	+198	+119	+253	+327
33 Tuindersknechten en -arbeiders	+32	+120	+222	+217	+185	+122	+150	+137	+151	+88	+111	+88	+111	+111	+111	+111
34 Smeedsters	+176	+416	+586	+928	+1.083	+1.224	+1.481	+1.668	+1.679	+1.536	+1.445	+1.404	+1.338	+1.294	+1.607	+1.468
35 Overige arbeiders	+1.846	+1.528	+1.029	+913	+700	+732	+745	+592	+579	+21	+865	+976	+1.061	+1.066	+887	+135
36 Landarbeiders (akkerbouw)	+602	+484	+314	+211	+179	+102	+48	+13	+21	+865	+976	+1.061	+1.066	+1.066	+887	+135
37 Landarbeiders (veebedrijf)	+185	+191	+169	+154	+145	+126	+98	+67	+24	+176	+158	+155	+141	+140	+217	+127
38 Tuindersknechten en -arbeiders	+247	+87	+32	+83	+87	+99	+146	+204	+204	+176	+158	+155	+141	+140	+217	+127
39 Bloemboonarbeiders	+98	+72	+44	+40	+39	+34	+22	+4	+8	+165	+138	+108	+25	+114	+94	+12
40 Overige arbeiders	+150	+124	+69	+30	+305	+307	+251	+216	+193	+233	+285	+263	+264	+336	+288	+256
41 Vissersrijpersoneel en jagers	+717	+613	+445	+324	+305	+307	+251	+216	+193	+233	+285	+263	+264	+336	+288	+256
42 Handelsonderzoek	+1.140	+896	+716	+612	+609	+583	+484	+412	+449	+573	+670	+780	+847	+1.012	+843	+1.080
43 Vertegenwoordigers	+66	+11	+61	+94	+172	+183	+185	+131	+57	+74	+179	+316	+432	+618	+481	+823
44 Overige arbeiders	+562	+389	+248	+172	+183	+185	+131	+57	+74	+179	+316	+432	+618	+481	+823	
45 Hotel-, restaurant- en cafépersoneel	+25	+56	+122	+172	+193	+226	+268	+283	+268	+208	+184	+118	+55	+36	+159	+267
46 Koks	+343	+150	+6	+101	+111	+149	+208	+255	+247	+90	+31	+29	+7	+356	+39	+256
47 Keelners	+195	+64	+44	+101	+111	+149	+208	+255	+247	+90	+31	+29	+7	+356	+39	+256
48 Overig personeel	+306	+247	+208	+221	+268	+290	+288	+275	+305	+334	+326	+326	+323	+266	+329	+393
49 Scheepvaartpersoneel	+184	+88	+22	+13	+36	+66	+62	+87	+99	+47	+11	+10	+45	+43	+76	+76
50 Overig personeel	+184	+185	+128	+118	+117	+122	+118	+107	+132	+165	+183	+185	+189	+164	+78	+76
51 Niet-verend verkeerspersoneel	+604	+396	+64	+38	+112	+182	+287	+350	+362	+280	+225	+168	+120	+380	+165	+83
52 Haven- en transportarbeiders	+523	+643	+632	+669	+670	+734	+725	+743	+649	+540	+464	+433	+362	+198	+561	+380
53 Chauffeurs	+201	+158	+36	+4	+21	+85	+163	+194	+205	+204	+247	+267	+411	+403	+595	+616
54 Overige arbeiders	+1.049	+627	+169	+69	+454	+82	+212	+1.511	+1.216	+462	+421	+337	+956	+1.012	+2.242	+1.755
55 Boekhouders	+507	+284	+102	+65	+135	+280	+400	+516	+396	+131	+111	+109	+112	+29	+538	+326
56 Overig personeel	+3	+12	+25	+47	+66	+82	+100	+126	+138	+131	+111	+109	+112	+29	+538	+326
57 Sociaal en geneeskundig personeel	+471	+386	+306	+242	+214	+188	+145	+145	+145	+117	+152	+185	+234	+358	+389	+417
58 Kunst- en sportbeoefenaars	+165	+138	+68	+51	+92	+36	+42	+33	+40	+52	+62	+80	+114	+131	+165	+257
59 Overig personeel	+3.297	+2.153	+1.116	+1.073	+911	+129	+562	+189	+189	+1.030	+1.292	+1.386	+1.44	+1.554	+1.156	+509
60 P.A. Overige in algemene dienst	+514	+110	+149	+301	+339	+448	+714	+668	+710	+634	+668	+710	+634	+668	+710	+634
61 Losse arbeiders	+4	+478	+853	+1.068	+1.109	+1.009	+1.312	+2.163	+1.727	+1.291	+1.098	+1.105	+905	+1.723	+3.209	+1.979
62 Overig personeel	+4	+478	+853	+1.068	+1.109	+1.009	+1.312	+2.163	+1.727	+1.291	+1.098	+1.105	+905	+1.723	+3.209	+1.979

a) Deze groep wisselt in de loop van de jaren van samenstelling.

Tabel 2. Een overzicht van de verschillende vormen van werkloosheid onder mannelijke werknemers in Nederland in de periode 1953-1971

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9) (6) + (7)	(10)	(11) (9) + (10)
Jaar en maand	Totaal aantal mannelijke werklozen	Minder geschikt	Totaal aantal mannelijke werklozen minus minder geschikt	Totale frictie-werkloosheid	Het geaggregeerde niet-conjuncturele arbeidstekort	Het geaggregeerde niet-conjuncturele arbeids-overschot	Scholings-werkloosheid	Het netto niet-conjuncturele arbeids-overschot	Totale conjuncturele werkloosheid	Het feitelijke arbeids-overschot
april			ΣU	ΣU_f	$\Sigma U_{nc,g}$	$\Sigma U_{nc,h}$	U_s	ΣU_{nc}	ΣU_c	$\Sigma (U - V)$
1953	76.141	—	76.141	17.415	—	—	—	—	—	+57.843
1954	53.660	—	53.660	20.840	—	—	—	—	—	+16.955
1955	31.233	—	31.233	23.756	—	—	—	—	—	-19.578
1956	21.568	9.394	12.174	9.841	-18.915	+18.268	18.268	- 647	-51.930	-52.577
1957	26.417	9.804	16.613	11.922	-29.135	+12.572	12.572	- 7.563	-39.598	-47.161
1958	76.958	17.077	59.881	16.757	-42.847	+ 7.077	7.077	-35.770	+60.576	+24.806
1959	54.182	19.559	34.623	17.320	-35.731	+ 4.534	4.534	-31.197	+39.060	+ 7.863
1960	37.440	16.152	21.288	14.904	-38.518	+ 4.152	4.152	-34.466	+ 6.562	-27.904
1961	22.997	12.973	10.024	8.980	-41.821	+ 3.841	3.841	-37.980	-23.592	-61.572
1962	21.893	12.506	9.387	8.158	-53.716	+ 2.638	2.638	-51.078	-21.244	-72.322
1963	21.900	12.943	9.957	8.363	-63.071	+ 1.977	1.977	-61.094	- 5.338	-66.432
1964	19.368	9.760	9.608	8.089	-57.370	+ 2.305	2.305	-55.065	-17.927	-72.992
1965	24.194	9.883	14.301	11.566	-49.819	+ 4.588	4.588	-45.231	-23.238	-68.469
1966	26.541	9.920	16.621	14.567	-45.704	+ 5.729	5.729	-39.975	-20.867	-60.842
1967	71.567	14.711	56.856	24.112	-45.053	+ 6.284	6.284	-38.769	+53.803	+15.034
1968	71.025	18.384	52.641	29.484	-40.587	+ 5.869	5.869	-34.718	+43.615	+ 9.897
1969	39.239	10.334	28.905	24.997	—	—	—	—	—	-34.641
1970	32.046	8.283	23.763	20.372	—	—	—	—	—	-60.603
1971	37.863	8.560	29.303	24.690	—	—	—	—	—	-50.320

zeevaart kampt na 1958 met een voortdurende toename van het arbeidsoverschot.

Scholingswerkloosheid

Uit tabel 1 blijkt dat er in de afgelopen jaren geen bedrijfstakken waren met een zich ophopend arbeids-overschot. De bedrijfstakken met krimpende werkgelegenheid, zoals de landbouw, de mijnbouwindustrie en de textielnijverheid zijn er in de afgelopen jaren redelijk in geslaagd overtollige arbeidskrachten los te laten. Ter berekening van de scholingswerkloosheid moeten eerst de niet-conjuncturele arbeidstekorten van alle sectoren en de niet-conjuncturele arbeidsoverschotten van alle sectoren afzonderlijk gesommeerd worden. De resultaten hiervan zijn vermeld in tabel 2, kolom 6 en 7. Het blijkt dat in elk jaar de geaggregeerde niet-conjuncturele arbeidsoverschotten kleiner waren dan de geaggregeerde niet-conjuncturele arbeidstekorten. Voor alle jaren 1956 tot en met 1968 geeft dus het aggregaat van de arbeidsoverschotten de omvang van de scholingswerkloosheid aan²⁾. De cijfers zijn in tabel 2 in kolom 8 vermeld en afgebeeld in figuur 2. Men moet daarbij bedenken dat de cijfers van de jaren 1956, 1957 en 1958 verkregen zijn als resultaat van gemiddelden waarin de jaren 1953, 1954 en 1955 mede zijn opgenomen. In de laatstgenoemde jaren zijn de minder geschikt in het arbeidsaanbod per beroepsgroep begrepen. Dit betekent dat de arbeidsoverschotten voor deze jaren overschat worden, zodat ook de voortschrijdende gemiddelden van de arbeidsoverschotten voor de jaren 1956 tot en met 1958 — d.i. de scholingswerkloosheid voor deze jaren — worden overschat, zij het in afnemende mate. Maar zelfs indien men dit in rekening brengt, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de scholingswerkloosheid tot 1963 een dalende trend vertoont. Daarna stijgt ze geleidelijk om

zich vanaf 1966 op een niveau van rond 6.000 te stabiliseren. De betekenis van de scholingswerkloosheid is na 1958 ronduit gering.

Netto niet-conjunctureel arbeidsoverschot

De som van alle niet-conjuncturele arbeidsoverschotten en alle -tekorten stelt het netto nationale niet-conjuncturele arbeidsoverschot voor. De cijfers zijn weergegeven in tabel 2, kolom 9 en afgebeeld in figuur 2. Gedurende de gehele periode is er een trendmatig tekort aan mannelijke arbeidskrachten. Tot 1963 neemt het zonder noemenswaardige onderbreking toe. In latere jaren zwakt het netto niet-conjuncturele vraagoverschot naar arbeid geleidelijk weer af³⁾.

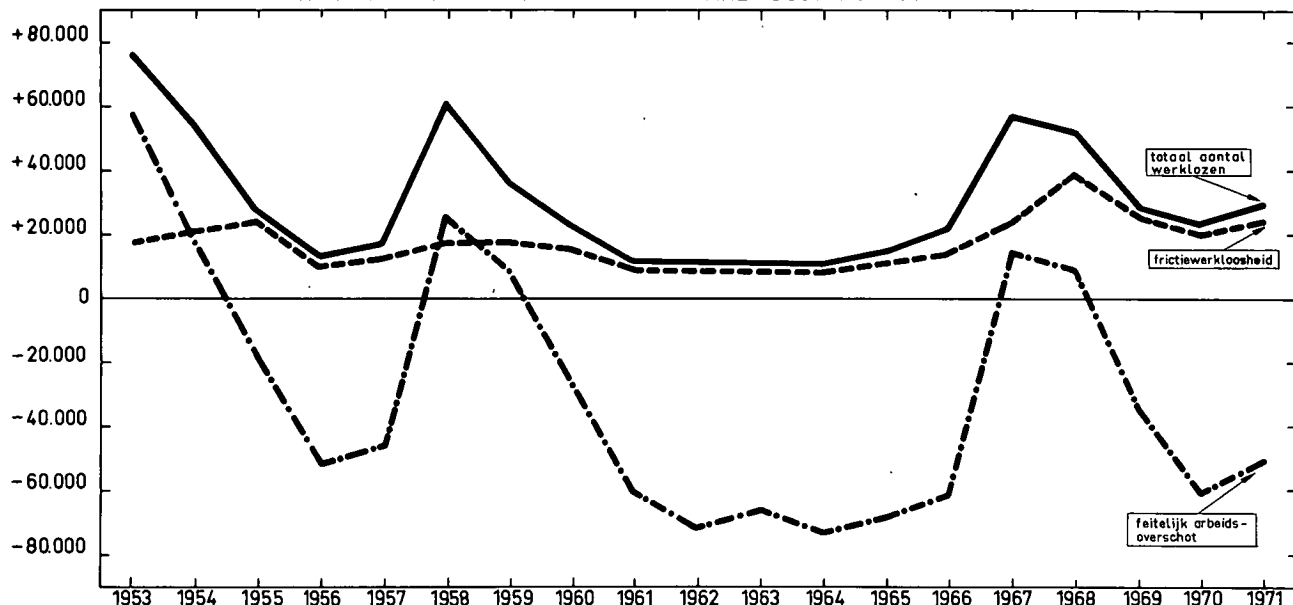
Daar de benodigde gegevens eerst vanaf 1953 in de *Sociale Maandstatistiek* zijn te vinden was het niet mogelijk de reeksen in een verder verleden te laten beginnen. De cijferreeksen van $\Sigma (U - V)$ en ΣU_{nc} die in de figuren 1 en 2 zijn afgebeeld doen echter vermoeden dat omstreeks 1954, 1955 zich een omslag heeft voorgedaan van een netto nationaal niet-conjunctureel arbeidsoverschot naar een trendmatig arbeidstekort. Deze omslag zou de uiting kunnen zijn van het overwinnen van de naoorlogse relatieve kapitaalschaarste.

De toeneming van het netto nationale niet-conjuncturele arbeidstekort tot 1963 zou men kunnen opvatten als het gevolg van een permanente overbesteding in

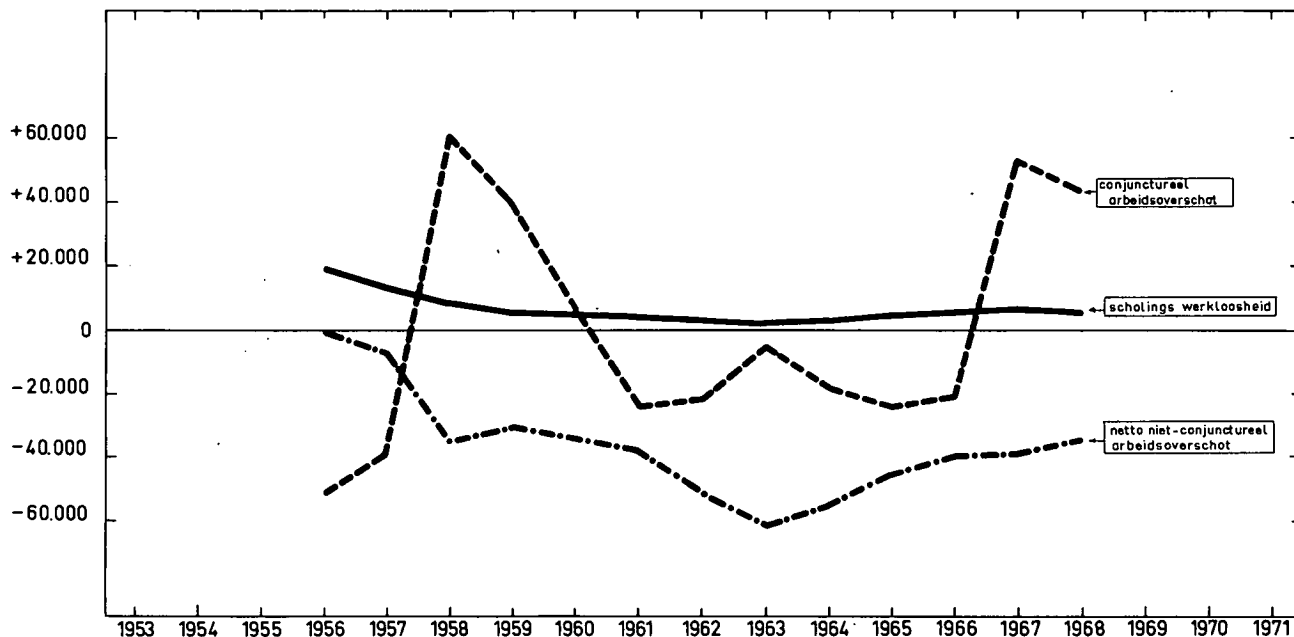
²⁾ Voor de toelichting hierop zie paragraaf 3.4 van het vorige artikel.

³⁾ Ook hier moet men er mee rekening houden dat de arbeidsoverschotten voor de jaren 1956 tot en met 1958 in afnemende mate worden overschat en de tekorten onderschat. Het netto niet-conjuncturele vraagtekort moet dus groter zijn geweest dan de cijfers in de tabel vermelden.

FIGUUR 1 TOTAAL AANTAL WERKLOZEN (MINUS MINDER GESCHIKTEN), FRICTIEWERKLOOSHEID EN FEITELIJK ARBEIDSOVERSCHOT

FIGUUR 2 HET CONJUNCTURELE ARBEIDSOVERSCHOT, HET NETTO NIET-CONJUNCTURELE ARBEIDSOVERSCHOT EN DE SCHOLINGSWERKLOOSHEID

een toestand van toenemende arbeidsschaarste. De ontwikkeling na 1963 kan het gevolg zijn van geleidelijk terugdringen van de overbesteding en/of de relatieve arbeidsschaarste.

Op basis van de hier berekende werkloosheidscijfers zijn deze hypothesen niet nader te bevestigen of te ontkennen. Zoals reeds werd opgemerkt in paragraaf 3.5 van het vorige artikel zijn hiervoor meer en andere gegevens nodig.

Wel is het van belang te wijzen op de mogelijke correlatie tussen de omvang van de scholingswerkloosheid en het netto nationale niet-conjuncturele arbeidstekort. Hoe groter het algemene tekort aan arbeiders is des te kleiner zullen waarschijnlijk ook de aanbodoverschotten van arbeid in de overschotsectoren zijn.

Daardoor zal ook de scholingswerkloosheid gering zijn. Het dalen van de scholingswerkloosheid tot 1963 zou dus in verband kunnen staan met het toenemen van het netto nationale niet-conjuncturele arbeidstekort. Een verdere daling van dit trendmatige arbeidstekort zou uit dien hoofde in de toekomst de scholingswerkloosheid kunnen doen toenemen.

Conjuncturele werkloosheid en frictiewerkloosheid

In tabel 2, kolom 10, staan de cijfers voor de conjuncturele werkloosheid vermeld. Deze zijn berekend door het feitelijke arbeidsoverschot (kolom 11) te verminderen met het netto niet-conjuncturele arbeidsover-

schot (kolom 9)⁴⁾. Figuur 1 en 2 laten verder zien dat, wanneer het feitelijke vraagoverschot naar arbeid niet sterk zou zijn gedrukt door het netto nationale niet-conjuncturele arbeidstekort, de cyclische werkloosheid vrij hard zou zijn aangekomen. Als jaren met conjuncturele werkloosheid zijn te beschouwen: 1958, 1959, 1960, 1967 en 1968, terwijl het begin van de periode 1953 en 1954 vrijwel zeker moeten worden meegerekend.

In tabel 2 staat in kolom 5 de totale frictiewerkloosheid voor de jaren 1953-1971 vermeld⁵⁾. De tijdreeksen van het totale aantal werklozen en van de frictiewerkloosheid staan afgebeeld in figuur 1. Bij de beoordeling van de jaren 1953 tot en met 1955 moet men er rekening mee houden dat de frictiewerkloosheid wat hoog uit kan vallen doordat de groep „minder geschikt” voor die jaren niet uit de beroepsgroepen is afgesplitst. De frictiewerkloosheid correleert positief met het totale aantal werklozen; zij het, naar het schijnt, met enige vertraging. Na de recessie van 1967/1968 keerde de frictiewerkloosheid echter niet terug naar het lage peil van de voorafgaande conjunctureel gunstige jaren.

Samenvatting

Samenvattend kan men zeggen dat de toch nog vrij sterke conjuncturele fluctuaties in de periode 1953 tot

en met 1971 verhoudt door het aanhoudende niet-conjuncturele arbeidstekort, welke een gevolg is van de voortdurende overbesteding eventueel gepaard gaande met relatieve arbeidsschaarste. Naast de sterk wisselende en soms hoog oplopende conjuncturele werkloosheid is de frictiewerkloosheid de belangrijkste vorm van werkloosheid. In verhouding tot deze twee vormen van werkloosheid neemt de scholingswerkloosheid een bescheiden plaats in.

Een intensiever herscholingsprogramma dan in de afgelopen jaren werd gevolgd, zou het totale werkloosheidscijfer slechts in geringe mate hebben verminderd. Deze conclusie wordt nog versterkt indien we bedenken dat herschoolde arbeiders niet zonder meer van de ene regio naar de andere verplaatst kunnen worden zoals in het voorgaande eenvoudigheidshalve werd aangenomen. Een regionale analyse zou bovendien regio's met netto niet-conjuncturele arbeidsoverschotten aan het licht brengen. Men kan slechts betreuren dat er geen statistische gegevens zijn die het mogelijk maken om met enige nauwkeurigheid na te gaan in hoeverre deze werkloosheid een gevolg is van regionale kapitaalschaarste dan wel regionale onderbesteding.

A. Nentjes

⁴⁾ Zie paragraaf 3.3 van de vorige aflevering.

⁵⁾ Voor de wijze van berekenen: zie paragraaf 3.1 in het vorige artikel.

Fisconomie

Het wetsontwerp inkomstenbelastingtarief bij nader inzien (III)*

F. C. WIJLE

III. KINDERREDUCTIES

Principe-prolongatie

Ook op het gebied van de fiscale kinderaftrek hebben de vervaardigers van het recente ontwerp van Wet tot wijziging van de structuur van het tarief van de inkomstenbelasting¹⁾ ons hun modellen getoond. Ook deze zijn met kennelijke creativiteit ontworpen en voorzien van nieuwe snuffjes. Evenals ten aanzien van de reducties voor de gehuwde man en voor de werkende gehuwde vrouw is men evenwel niet doorgedrongen tot het vlak van discutabiliteit der wezenlijke achtergronden van de kinderreducties en hun nood-

zakelijkheid. Er is in het ontwerp geen ruimte gelaten aan twijfel inzake het moeten voortbestaan — naast de kinderbijslag — van een fiscale kinderaftrekregeling (althans t/m het vijfde kind). Hun inventieve vernieuwingsneigingen hebben de ontwerpers geheel gericht op inhoud en techniek van die — als vanzelfsprekend continuabel beschouwde — regeling.

Inkomensaf trek

Om te beginnen kwamen zij tot vervanging van de — thans in de tabellen verwerkte — belastingaf-trekken door vaste inkomensaf-trekken, ingebouwd in de belastingvrije

bedragen. Dit past in het sub I beschreven tariefsysteem en lijkt ook geenszins onlogisch, immers minder ingrijpend dan de soortgelijke vervanging der (eveneens zo essentieel geachte) gehuwdenreductie door een vaste aftrek voor de gehuwde man.

Die gehuwdenreductie blijkt in het huidige tarief te corresponderen met inkomensaf-trekbedragen, geleidelijk oplopend van f. 1.410 in de lagere tot f. 10.649 in de hogere inkomens-

* De vorige afleveringen: „Het Schijventarief” en „De werkende gehuwde vrouw” werden gepubliceerd in *ESB* van resp. 19 juli jl. (blz. 695 e.v.) en 26 juli jl. (blz. 710 e.v.).

¹⁾ Zitting 1971-1972 — 11879 (nader te noemen: het ontwerp).

klassen. Men vindt deze door het verschil te bepalen tussen de inkomensbedragen, behorende bij dezelfde belastingbedragen in de tariefgroepen I en II.

Zoekt men op analoge wijze aan de hand der tariefgroepen II en III de inkomensverschillen, corresponderend met de kinder aftrek, dan vindt men per kind een vrij stationair bedrag, schommelend tussen f. 1.260 (bij de lagere) en f. 1.024 (bij de hogere inkomens).

Wanneer men er nu — zoals wij zagen — niet voor terugschrikt de gehuwdenreductie te vervangen door een vaste inkomens aftrek van f. 6.250 — f. 3.625 voor de gehuwde, beneden-35-jarige man (tot een inkomen van ca. f. 13.300 naar huidig tarief voordelig voor de betrokkenen, daarboven nadelig), dan zal men — getet op de geringere schommelingen, des te minder opzien tegen een dergelijke forfaitering van de kinder aftrek.

Toch is de idee van de vaste inkomens(kinder) aftrek in dit kader bij de ontwerpers nog de minst originele: zij keerden hiermede namelijk terug tot de jaren 1914-1922 en 1941-1947. Sinds dat laatste jaar zijn de tabellen samengesteld met behulp van een vaste inkomens aftrek, gecombineerd met een variabele belasting aftrek²⁾. Deze variabele aftrek strekte speciaal ten behoeve van de grote gezinnen, welke pleitbezorging na een lange bloeiperiode meer en meer in onbruik is geraakt (met Rome als steriotype plaatsnaam), zodat het loslaten van die complementaire aftrek — hetwelk trouwens in ons parlement reeds meermalen was gepropageerd — naar verwachting slechts weinigen een traan zal ontlokken.

Echter zit er aan de keuze van het bedrag van die vaste aftrek van het inkomen per kind nog een moeilijkheid vast, welke bij de gehuwde-mannenaftrek ontbreekt: ieder bedrag dat men hiervoor kiest tussen f. 1.024 en f. 1.260 betekent namelijk — vergeleken met thans — voordeel voor de hogere en nadeel voor de lagere inkomenscategorieën. Neemt men daarvoor bijv. f. 1.100 aan, dan betekent dit nadeel tot een inkomen van ca. f. 24.000 en daarboven voordeel. En dit zou kwalijk passen in de conceptie van lastenverlichting voor lagere en lage middeninkomens ten koste van de hogere. Wij mogen toch veronderstellen dat het ontwerp geen principiële afwijking van die conceptie beoogt ten

aanzien van gezinnen met kinderen.

Gaat men uit van een vaste inkomens aftrek van f. 1.000 per kind — en het ontwerp schijnt dat te doen althans voor de eerste twee kinderen van zelfstandigen; zie art. 53 lid 4 letter a Wet IB 1964, zoals voorgesteld in art. I J 2 ontwerp —, dan ontloopt men deze moeilijkheid in zoverre, dat er, bij thans vergeleken, voor geen enkele inkomensklasse belastingverlichting ontstaat. Weliswaar zou het voor de lagere inkomens relatief een grotere verzwarende betekenen dan voor de hogere, doch in guldens ontlopen de verschillen elkaar minder. Hoewel: 70% van f. 24 is altijd nog aanwijsbaar minder dan 24% van f. 260.

Belastingvrijdom kinderbijslag

Maar deze f. 1.000 per kind geldt alleen bij gebreke van KWL-bijslag voor die kinderen. En de ontwerpers hebben geen halt gehouden bij hun primaire — zojuist het minst originele genoemde — idee van de vaste inkomens aftrek. Zij hebben ook hier een vernuftige vondst ge-

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut der Nederlandse Economische Hogeschool

daan in de vorm van een (in de Memorie van Toelichting genoemde) „technische ingreep in de kinder aftrek uit overweging van vereenvoudiging, bestaande uit het in elkaar schuiven van kinder aftrek en kinderbijslag”. Met deze vereenvoudiging hebben zij op het oog de loonbelastingheffing, die zij willen bevrijden van een aantal kolommen in de — voor die heffing blijkbaar onvermijdelijke — tarieftabellen. Door belastingvrijmaking van de (aanspraken op) kinderbijslag als materieel onderdeel van de kinder aftrekregeling kan namelijk worden bereikt, dat deze laatste regeling zich slechts tot en met het vijfde kind behoeft uit te strekken. Immers de kinderbijslag voor zesde en volgende kinderen ligt in de orde van grootte van f. 1.100 à f. 1.200 per kind en de belastingvrijstelling daarvan, die materiëel op hetzelfde neerkomt als een inkomens aftrek, kan dus in de plaats treden van de huidige kinder aftrek.

Door de plaats, welke aan deze kinderbijslag-belastingvrijstelling door de voorstellers is toegewezen (art. 30a Wet I B 1964 blijkens art. I C ontwerp) zou er mogelijk misver-

stand kunnen rijzen aangaande het motief daarvan. Zonneklaar blijkt echter uit de Memorie van Toelichting, dat men daarmede de kinderbijslag niet buiten het eigenlijke inkomensbegrip wenst te laten vallen, doch louter en alleen een informele inkomens aftrek bij wijze van kinder reductie beoogt.

Een nieuwe kinderreductiemaatregel

Uit overwegingen van volledigheid en systematiek zij hier gewezen op nóg een nieuwigheid in het ontwerp, die onder de kinderreducties thuis behoort: de extra aftrek van maximaal f. 2.000 voor de buitenshuis werkende ongehuwde met kinder aftrek voor (tenminste) één kind beneden 16 jaar, mits er géén kind aanwezig is dat het huishouden (mede) verzorgt op de voet van art. 56 lid 2 Wet I B 1964 (de zgn. Scholtersdochter).

Een klein zijsprongetje naar de buitenshuis werkzame gehuwde vrouw is op dit punt verleidelijk. De aftrek van deze ongehuwde is namelijk evenredig met zijn arbeidsinkomsten, doch onderworpen aan een maximum, en dit doet sterk denken aan de huidige reductieregeling voor de gehuwde vrouw, welke het ontwerp evenwel wijzigt in een vaste aftrek met de reeds sub II besproken resultaten. Vanwaar dit verschil?

Een ander verschil werd sub II reeds terloops aangesneden, namelijk: waarom die kindervereisten wél te stellen aan de ongehuwde en niet aan de buitenshuis werkende gehuwde vrouw? Hier kunnen wij opnieuw een symptoom ontwaren van de fiscale affectie voor de gehuwde staat, ook als er (nog) geen kinderen uit zijn ontsproten. De ongehuwde wordt slechts reductie toegerekend als hij naast zijn werkkring kleine kinderen heeft te verzorgen; de vrouw behoeft daartoe slechts een wettige echtgenoot thuis te hebben. Met hun novelle verraden de ontwerpers dat zij, hoezeer de man nog steeds het fiscale primaat in het gezin wordt toegekend, hem qua verzorgingsbehoefte op het niveau van een klein kind stellen; een visie, welke men overigens — het zij erkend

²⁾ Zie *Belastingen en gezinseenheid*, geschrift no. 3 van het Fiscaal-Economisch Instituut der NEH (Kluwer - Samsom 1972; in volgende noot aangehaald als: geschrift no. 3), blz. 136 e.v.

— uit de mond van tal van gehuwde vrouwen bevestigd kan krijgen.

Integratie van aftrek en bijslag onder fiscaal bestuur?

Na dit chassé-pasje terug naar de belastingvrije kinderbijslag, waarover trouwens ook nog wel enige meer algemene bezinning raadzaam kan zijn.

Men is geneigd bij deze „technische ingreep” van het ontwerp uit te roepen: „Hier hebben wij dan eindelijk de integratie van kinder aftrek en — bijslag, die door zovelen is aanbevolen”³⁾. Misschien is dat ook wel zo, althans vanaf het zesde kind. In ieder geval zou aanneming der voorstellen op dit punt een verstrengeling tussen beide regelingen tot stand brengen — en wel op instigatie van de belastingwetgever —, waardoor ook officieel hun nauwe sociale verwantschap wordt bevestigd.

Er wordt dan immers erkend dat het er uiteindelijk slechts om gaat, welk netto-bedrag de ouder overhoudt als subsidie voor de opvoeding van zijn kind(eren), en of die nu wordt gegeven via een uitkering uit het kinderbijslagfonds, via een lagere belastingschuld, of via beide, is van minder belang.

De fiscale bijdrage bestaat dan vooreerst uit een over de gehele linie belastingvrij stellen van de kinderbijslag, en voor zover dat dan nog nodig blijkt uit een aanvullende subsidie in de vorm van verdere belastingreductie in die gevallen, waarin de bespaarde belasting over de kinderbijslag niet toereikend is om de betrokken ouder hetzelfde netto-voordeel te bezorgen als hij thans in algebraïsche zin geniet als kinderbijslag plus kinder aftrek minus belasting over de kinderbijslag.

Hierbij meet de fiscale wetgever zich dus een zekere supervisonaire, acheverende taak aan. Hij gaat uit van de actuele kinderbijslagbedragen, stelt die vrij van belasting, overweegt dat netto de status-quo van heden behoort te worden gehandhaafd, en bepaalt vervolgens welke aanvullende inkomensafrekken moeten worden toegekend om die status-quo voor de (naaste?) toekomst zo nauwkeurig mogelijk te verzekeren.

Wij mogen ons afvragen welke invloed er dan nog kan uitgaan van de kinderbijslagwetgever. Zou deze het bijv. nodig vinden de bijslag

voor zesde en volgende kinderen drastisch in te krimpen, geen nood: in het systeem van het ontwerp zal er dan een fiscaal wijzigingsvoorstel moeten volgen tot uitbreiding van de kinder aftrek zodanig, dat de mindere bijslag wordt gecompenseerd door het netto-resultaat van meerdere belastingreductie.

En zou de bijslag voor de eerste vijf kinderen worden verhoogd tot bijv. f. 1.100 per kind, dan is de tijd daar om liquidatie van de nog resterende kinder aftrek voor te stellen.

Deze voorbeelden mogen dan wat weinig realiteitswaarde bezitten, zij maken wel duidelijk dat op deze wijze de fiscale organen in de toekomst niet alleen de kinderbijslagpremies invorderen, maar ook het laatste woord voeren bij het vaststellen van de voordelen, welke uit de uitkeringen zullen voortvloeien. Immers hun kinder aftrekregeling brengt mede, dat zij aan de uiteindelijke touwtjes trekken en steeds op zodanige wijze bijsturen, dat iedere door de sociale wetgever in dit opzicht voorgenomen wijziging in beginsel illusoir wordt gemaakt.

Voor getwist over bevrozing van bijslagen voor het eerste en/of tweede kind is dan ook geen plaats meer: ons ontwerp heeft een koelaggregaat geconstrueerd, dat de huidige bijslag plus aftrek voor alle kinderen min of meer automatisch bevroest en iedereen, die iets wezenlijks aan de kinderbijslag zou willen veranderen, zal bij de bewindslieden van Financiën te biecht moeten gaan.

Voor zover de ontworpen regeling inderdaad integratie-aspecten vertoont, moet worden gevreesd dat die aspecten in de richting gaan van een fiscale correctie op de bijslag voor de eerste vijf kinderen in de vorm van een premievrije verhoging der uitkeringen. De doorzichtigheid, welke bij het schijventarief zulk een voorname rol speelde, lijkt met deze regeling weinig gediend. Als men dan toch het subsidiebeleid in de opvoedingsbijdragen wenst te coördineren, ware het wellicht aan te bevelen de gehele kinder aftrek te doen verdwijnen en ons vervolgens, onder toekenning van het beslissende woord aan de sociale wetgever, te beraden in hoeverre die wetgever ertoe moet worden gebracht de bijslag voor de eerste vijf kinderen zonder extra-premie te verhogen. Het forum, waar alle pleidooien inzake sociale

kindersubsidies behoren te worden gehouden, ligt dan daar waar men het normaliter zou zoeken en de kolommen op de loonbelastingtabellen kunnen dan nog verder worden ingekrompen.

Invloed belastingvrijdom op vaste inkomensafrek

Maar genoeg hierover en terug naar meer concrete gevolgen van de regeling zoals deze is ontworpen. Het zal duidelijk zijn, dat belastingvrijdom van de kinderbijslag als onderdeel der fiscale kinderreductieregeling zijn invloed niet zal mogen missen op het eerder besproken vaste inkomensafrekbedrag per kind. Wij constateerden reeds, dat bij die belastingvrijdom de aftrek voor zesde en volgende kinderen geheel zou kunnen vervallen, maar ook de aftrekbedragen voor andere kinderen, voor wie men kinderbijslag(aanspraken) heeft, zullen dan voor verlaging vatbaar zijn.

Het gaat hierbij voor loontrekken (KWL-verzekerden) om het eerste t/m het vijfde en voor zelfstandigen om het derde t/m het vijfde kind. Weliswaar kunnen ook kleine zelfstandigen ingevolge de KKZ bijslag krijgen voor het eerste en tweede kind, doch deze zijn door de ontwerpers met de mantel hunner liefde bedekt wegens de moeilijkheid om tijdig vast te stellen of iemand al dan niet onder die regeling valt en ook, omdat het hier een sociaal-zwakke groep betreft. Zij krijgen dus eventueel én de gehele vaste aftrek én de kinderbijslag. Dat het ontwerp in dit kader voor de grotere zelfstandigen minder generositeit aan de dag legt, zullen wij straks nog ervaren.

Aangezien zoals bekend de kinderbijslag per eerste, tweede enz. kind een vast bedrag is, onafhankelijk van het ouderlijk inkomen, terwijl de huidige méérbelasting over de bijslag progressief met het inkomen van de ouder stijgt, is het financiële gevolg van de belastingvrijdom op zichzelf (evenals de vaste inkomensafrek op zichzelf, zie boven), dat hij in de hogere inkomensklassen meer baat brengt (in guldens) dan in de lagere. Dit zou alleen zijn te neutraliseren als de resterende vaste aftrek voor de eer-

³⁾ Zie geschrift no. 3, blz. 145 e.v.

ste vijf kinderen bij stijgend inkomen zou dalen, hetgeen niet het geval is in het ontwerp.

De inkomensaf trekbedragen zijn namelijk als volgt ontworpen:

voor:	loontrekkenden	anderen
1 kind	f. 500	f. 1.000
2 kinderen	f. 1.000	f. 2.000
3 of 4 kinderen	f. 1.500	f. 2.500
5 kinderen	f. 2.000	f. 3.000

Dat er op dit punt geen verschil is gemaakt tussen de aftrek voor drie en die voor vier kinderen, schijnt een veeg teken, duidend op meer afrondingsneiging dan exactheid. De Memorie van Toelichting wijt het aan de hoge kinderbijslag voor het vierde kind, welke bewerkt dat het gemiddelde van bijslag + aftrek per kind ongeveer gelijk is of men nu drie kinderen of vier in de kinder-aftrek heeft meelopen. Deze verklaring, welke enigszins doet denken aan het stelsel der grootste gemiddelden bij een zetelverdeling ingevolge de Kieswet, spreekt naar het ons voorkomt niet onmiddellijk voor zichzelf.

Vermoedelijk komt de redenering op het volgende neer, waarbij de kinderbijslagbedragen zijn gefixeerd op de wijze zoals ook het ontwerp deze heeft benaderd, namelijk op de bedragen per 1 oktober 1971 plus 5% (zie noot 1 in het laatste overzicht van punt 8 der MvT): uitgaande van een inkomensaf trek per kind naar huidig tarief van f. 1.100 à f. 1.200 resteert daarvan na aftrek van kinderbijslagbedragen voor een loontrekkende met

1 kind	:	f. 1.100	à f. 1.200	— f. 650	= f. 450	à f. 550;
2 kinderen	:	f. 2.200	à f. 2.400	— f. 1.385	= f. 815	à f. 1.015;
3 kinderen	:	f. 3.300	à f. 3.600	— f. 2.120	= f. 1.180	à f. 1.480;
4 kinderen	:	f. 4.400	à f. 4.800	— f. 3.100	= f. 1.300	à f. 1.700;
5 kinderen	:	f. 5.500	à f. 6.000	— f. 4.080	= f. 1.420	à f. 1.920.

De laatstvermelde bedragen afrondend op f. 500 nauwkeurig, kan men zijn gekomen tot de voor loontrekkenden in het ontwerp opgenomen belastingvrije sommen.

Jongedagsreserve voor onzelfstandigen

Men behoeft geen principieel perfectionist te zijn om bij deze afrondingsoperatie vraagtekens te plaatsen. Reeds dadelijk zal men opmerken, dat het uitgangspunt van f. 1.000 inkomensaf trek voor een kinderbijslagloos kind, hetwelk wij hierboven geneigd waren aan het ontwerp toe

Tabel 1

	loontrekkenden		zelfstandigen	
1 kind	f. 500	+ f. 650 = f. 1.150		f. 1.100
2 kinderen	f. 1.000	+ f. 1.385 = f. 2.385		f. 2.000
3 kinderen	f. 1.500	+ f. 2.120 = f. 3.620	f. 2.500	+ f. 735 = f. 3.235
4 kinderen	f. 1.500	+ f. 3.100 = f. 4.600	f. 2.500	+ f. 1.715 = f. 4.215
5 kinderen	f. 2.000	+ f. 4.080 = f. 6.080	f. 3.000	+ f. 2.695 = f. 5.695

te schrijven, niet consequent is volgehouden. Ware dit wél geschied, dan zouden de aftrekbedragen zonder afronding zijn geweest bij:

voor:	loontrekkenden	anderen
1 kind	f. 350	f. 1.000
2 kinderen	f. 615	f. 2.000
3 kinderen	f. 880	f. 2.265
4 kinderen	f. 900	f. 2.285
5 kinderen	f. 920	f. 2.305

Vergelijken wij die bedragen met de voorgestelde, dan kunnen wij moeilijk anders concluderen dan dat de loontrekkenden er opvallend beter van af zijn gekomen dan de zelfstandigen zonder KKZ. Is men uitgegaan van f. 1.000 aftrek exclusief bijslag, dan genieten de loontrekkenden afrondingsfranchises variërend van f. 150 (1 kind) tot f. 1.080 (5 kinderen), terwijl deze voor de zelfstandigen belopen f. nihil (1 en 2 kinderen) tot f. 695 (5 kinderen). Is men daarentegen uitgegaan van een grondaftrek van f. 1.100 à f. 1.200, dan is de aftrek voor zelfstandigen ten aanzien van hun eerste twee kinderen te laag, terwijl overigens de franchiseverschillen tussen beide groepen dezelfde zijn als bij f. 1.000.

Wij zien dit eveneens wanneer wij de feitelijke belastingvrije bedragen, zijnde de totalen van aftrek plus

bijslag, voor beide groepen naast elkaar zetten (tabel 1).

Deze verschillen ten bedrage van f. 150 resp. f. 385 kunnen belastingverschillen tussen f. 36 en f. 270 veroorzaken ten nadele der zelfstandigen. De reden hiervan blijkt niet. Neemt men aan dat alle niet onder de KKZ vallende zelfstandigen wel zullen behoren tot de hoogste inkomensklassen, waar de inkomensaf trek (vooral wanneer deze in beginsel wordt gesteld op f. 1.100 à f. 1.200) reeds een relatief voordeel oplevert? Of moet hier een (onbewuste) compensatie worden verondersteld voor de gunsten, die de fis-

cale wetgever bezig is de zelfstandigen te bereiden ter zake van hun oudedagsvoorzieningen?

De fraaiheid der op f. 500 afgeronde getallen kan hier geen rol spelen; immers zoals wij sub I zagen, wordt deze reeds vóórdat het ontwerp als wet zou moeten gaan werken ontregeld door de inflatiecorrectiefactor (art. I K ontwerp).

Een ander trekje van mindere sympathie met zelfstandigen kan men nog ontdekken in de reeds eerder vermelde regeling voor de zgn. onvolledige gezinnen (art. 53 lid 4 letter c Wet I B 1964, als voorgesteld in art. I J 2 ontwerp). In tegenstelling tot de uitvoerige omschrijving van het fiscaal-gefaciliteerde arbeidsinkomen der gehuwde vrouw is hier slechts sprake van „zuivere inkomsten” uit „werkzaamheden buiten zijn huishouden”. Is van deze aftrek de zelfstandige (winstgenieter) opzettelijk buitengesloten en zo ja, waarom?

Belastingverschil met thans

Ter illustratie van onze kinder-aftrekbeschouwingen heeft de lezer wellicht nog behoefte aan enig vergelijkend cijfermateriaal. Dat de ontworpen regeling althans ten aanzien der loontrekkenden een ruimer effect sorteert dan de huidige, kan reeds blijken uit onze sub I opgenomen opstelling betreffende de groepen welke krachtens het ontwerp verlichting c.q. verzwaring van belastingdruk zouden ondervinden. Volgens die opstelling komen namelijk de gehuwden beneden 65 jaar zonder kinderen reeds bij f. 17.000 inkomen aan verzwaring toe, terwijl dit bij dezelfde gehuwden met 2 resp. 5 kinderen eerst het geval zou worden bij f. 26.000 resp. f. 49.000. Bij de berekeningen is voor deze gevallen uitgegaan van loontrekkenden met kinderen.

Bepalen wij het belastingverschil in guldens tussen de huidige belastingsschuld en die volgens het ontwerp, dan komen wij, de kinderbijslag tot het inkomen rekenend, tot de cijfers in tabel 2 genoemd. Er is daarbij onderscheid aangebracht

Tabel 2. Belastingverschil ontwerp-1972 voor gehuwden met:

Inkomen x f. 1.000	Geen kinderen	1 kind		2 kinderen		3 kinderen		4 kinderen		5 kinderen	
		Z	L	Z	L	Z	L	Z	L	Z	L
9	— 61	— 92	— 128	— 135	— 228	— 131	— 131	—	—	—	—
12	+ 28	+ 41	+ 5	+ 44	— 49	— 21	— 113	— 37	— 129	— 198	— 198
15	+ 14	+ 67	+ 31	+ 109	+ 16	+ 84	— 8	+ 113	+ 21	+ 10	— 83
18	+ 37	+ 44	— 4	+ 64	— 29	+ 78	— 14	+ 145	+ 53	+ 82	— 11
24	+ 93	+ 85	+ 25	+ 109	— 15	+ 90	— 33	+ 148	+ 25	+ 36	— 87
30	+ 97	+ 145	+ 85	+ 187	+ 33	+ 129	— 25	+ 167	+ 13	— 1	— 155
45	+ 528	+ 517	+ 433	+ 504	+ 288	+ 354	+ 139	+ 373	+ 181	+ 168	— 24
60	+ 810	+ 804	+ 712	+ 796	+ 561	+ 643	+ 408	+ 643	+ 409	+ 371	+ 156
120	+ 1.890	+ 1.900	+ 1.798	+ 1.911	+ 1.649	+ 1.761	+ 1.499	+ 1.784	+ 1.523	+ 1.467	+ 1.205
150	+ 2.153	+ 2.164	+ 2.059	+ 2.173	+ 1.903	+ 2.018	+ 1.748	+ 2.040	+ 1.771	+ 1.713	+ 1.444

Tabel 3. Belastingverschil ontwerp-1972, toe te schrijven aan kinderaftrek voor:

Inkomen x f. 1.000	1 kind		2 kinderen		3 kinderen		4 kinderen		5 kinderen	
	Z	L	Z	L	Z	L	Z	L	Z	L
9	— 31	— 67	— 74	— 167	— 70	— 70	—	—	—	—
12	+ 13	— 23	+ 16	— 77	— 49	— 141	— 65	— 157	— 226	— 226
15	+ 53	+ 17	+ 95	+ 2	+ 70	— 22	+ 99	+ 7	— 4	— 97
18	+ 7	— 41	+ 27	— 66	+ 41	— 51	+ 108	+ 16	+ 45	— 48
24	— 8	— 68	+ 16	— 108	— 3	— 126	+ 55	— 68	— 57	— 180
30	+ 48	— 12	+ 90	— 64	+ 32	— 122	+ 70	— 84	— 98	— 252
45	— 11	— 95	— 24	— 240	— 174	— 389	— 155	— 347	— 360	— 552
60	— 6	— 98	— 14	— 249	— 167	— 402	— 167	— 401	— 439	— 654
120	+ 10	— 92	+ 21	— 241	— 129	— 391	— 106	— 367	— 423	— 685
150	+ 11	— 94	+ 20	— 250	— 135	— 405	— 113	— 382	— 440	— 709

tussen zelfstandigen (Z) en loontrek-
kenden (L).

Om de eigenlijke invloed van de
ontworpen kinderaftrekregeling op
dat belastingverschil na te gaan, die-
nen wij uit deze cijfers te elimineren
de verschillen, welke optreden bij
gehuwden zonder kinderen. Doen wij
dit, dan vinden wij de cijfers van
tabel 3.

Hoewel er in deze cijfers weinig
schone regelmaat valt te ontdekken,
bevestigen zij toch wel onze vermoeden-
den, dat de regeling in het alge-
meen ietwat voordeliger is voor de
hogere inkomensklassen dan voor de
lagere, en voor de loontrekkenden
vergeleken met de zelfstandigen. Te-
vens blijkt eruit dat de regeling ten
aanzien der zelfstandigen fiscaal-
neutraler uitvalt dan voor de loon-
trekkenden, zodat het raadzaam
voorkomt de aftrekbedragen voor

laatstgenoemden in ieder geval aan
een herrekening met verlagende ten-
dens te onderwerpen.

De premie AKW en KWL

Een omissie opmerking tot
besluit: nog om een andere reden
lijkt herrekening nodig. De Memo-
rie van Toelichting maakt in punt 1
sub 5 gewag van het denkbeeld van
„defiscalisering” van AOW en AWW,
inhoudende het niet meer tot het
belastbaar inkomen rekenen van de
uitkeringen, doch anderzijds het ook
niet meer als persoonlijke verplicht-
ting aftrekken van de te betalen
premies. Nu valt het op dat het
ontwerp, voorstellend de kinderbij-
slag niet meer in het belastbaar in-
komen te begrijpen, over de premie
AKW niet rept. Waarom de aftrek

van die premie (art. 45 lid I letter
e slot Wet I B 1964) zou moeten
worden gehandhaafd is — ook in
de Memorie van Toelichting — niet
duidelijk gemaakt.

De reden van deze aftrek is juist
gelegen in de belastbaarheid der uit-
keringen, en het behoud van de af-
trek in het ontwerp kan dus be-
zwaarlijk anders dan op een omissie
berusten. Maar dan moeten de kin-
deraftrekbedragen, afgezien van de
uit het bovenstaande voortvloeiende
motieven daarvoor, opnieuw worden
berekend, immers het belastingvoor-
deel uit hoofde van de bijslagvrij-
dom wordt dan geringer dan dat
waarmee rekening is gehouden. En
ten aanzien van loontrekkenden zal
de KWL-premie bij het loon moeten
komen, hetgeen de roeping tot het
ouderschap slechts kan bevorderen.

F. C. Wijle

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Stichting het Nederlands Economisch Instituut

Verslag over 1971

Curatorium

Aan het einde van het verslagjaar traden statutair af de heren Dr. C. F. Karsten en Mr. J. Meynen (ondervoorzitter). De aftredende Curatoren werden per 1 januari 1972 opgevolgd door de heren Jhr. H. Reuchlin (Rotterdam) en Dr. J. Zijlstra ('s-Gravenhage). Drs. P. L. Justman Jacob volgde op 1 januari 1972 Mr. J. Meynen als ondervoorzitter op.

Directorium en secretariaat

Prof. Dr. L. H. Klaassen, president-directeur;
Prof. Dr. H. C. Bos, directeur;
Prof. Drs. H. W. Lambers, directeur;
Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, directeur;
Drs. E. H. Mulder, adjunct-directeur;
Drs. P. J. Montagne, algemeen secretaris;
Drs. A. de Wit, secretaris.

Redactie Economisch Statistische Berichten

Commissie van Redactie: Prof. Dr. H. C. Bos, Drs. R. Iwema, Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Drs. H. W. Lambers, Drs. P. J. Montagne, Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, Drs. A. de Wit.

Redacteur-secretaris: Drs. L. Hoffman.

Algemeen

Op 31 december telde het Instituut naast directeuren 81 medewerkers, waaronder 64 academici; gast-medewerkers uit Italië en Polen namen aan het werk deel. Ook dit jaar traden de heren H. Molendijk en

Prof. Dr. J. Tinbergen als vaste adviseurs van het Instituut op.

Werkzaamheden

1. *Economisch Statistische Berichten*

Het weekblad verscheen als gebruikelijk 51 maal; de jaargang telde 1.160 bladzijden (exclusief omslag en register).

2. *Het onderzoekingswerk*

Onder auspiciën van het Ontwikkelingscentrum van de OECD te Parijs wordt een studie uitgevoerd over de sociaal-economische betekenis van *particuliere buitenlandse investeringen voor de ontwikkelingslanden*. Deze studie wordt uitgevoerd in samenwerking met een groep Canadese economen. Door het Instituut werd een model ontwikkeld voor de meting van de kwantificeerbare directe en indirecte effecten van deze investeringen, met name t.a.v. de groei van de nationale productie en de betalingsbalans. Door middel van een uitvoerige vragenlijst werden door researchinstellingen in een zestal ontwikkelingslanden in Azië, Afrika en Latijns-Amerika de statistische gegevens verzameld voor de empirische toepassing van het model.

Na een lange periode van voorbereiding werd een definitief begin gemaakt met een studie over *regionale samenwerking bij de industrialisatie in Zuidoost-Azië*. Doel van de studie is aan te geven voor een aantal geselecteerde industrieën de mogelijkheid, zo niet de noodzakelijkheid, van multi-nationale samenwerking bij het ontwikkelen van nieuwe industrieën. De studie wordt uitgevoerd, onder auspiciën van de Economische Commissie voor Azië en

het Verre Oosten van de Verenigde Naties, door een team van industriële en andere deskundigen. Het Instituut is verantwoordelijk voor de opzet en uitvoering van deze studie, waarvan de duur op 18 maanden is gesteld.

De studie over de *internationale arbeidsverdeling* tussen rijke en arme landen, die gefinancierd wordt door ZWO, was dit jaar toegespitst op verfijning van de gemaakte berekeningen, met name betreffende de graad van geschooldheid van de benodigde arbeid, karakteristiek voor verschillende bedrijfstakken.

In het kader van het onderzoek naar de economische aspecten van de werking van een *progressieve belasting op het grondbezit in ontwikkelingslanden* kwam een nota gereed waarin de gevolgen van agrarische hervormingsmaatregelen en fiscale maatregelen met elkaar worden vergeleken. Gewerkt wordt verder aan een empirische schatting van de verschillende maatregelen.

Ook dit jaar was een tweetal economen onder auspiciën van het Instituut werkzaam op het *Planbureau van Indonesië*. Daarnaast werden ad hoc adviezen uitgebracht over de financiële aspecten van de politiek van regionale ontwikkeling en over methoden en organisatie van regionale planning voor Indonesië.

Aan de Food and Agricultural Organisation werd te zamen met het Koninklijk Instituut voor de Tropen geadviseerd over de verdere programmering van een landbouwproject in *Algerije*. Een onderzoek naar de economische aspecten van een toekomstige toeristische en recreatieve ontwikkeling van een gebied op *Curaçao* was aan het einde van het jaar nog niet voltooid. De in samenwerking met Nedeco uitgevoerde studie over de aanleg van een zeehaven in de Golf van Fonseca (*Honduras*) kwam gereed.

Nadat in 1970 de vervoerstromen van een aantal havens in *Indonesië* waren geprognoseerd, konden dit jaar de economische evaluaties van de rehabilitatie-investeringsprogramma's worden voltooid; deze Nedeco-studie werd gefinancierd door het Directoraat Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DITH). Hetzelfde Directoraat financiert een onderzoek naar de toeristische mogelijkheden van centraal Java; het onderzoek, dat in samenwerking met de Tourism Development Corporation wordt uitgevoerd, houdt mede in, een economische evaluatie van investeringsprojecten in het betrokken gebied.

Op verzoek van het ingenieursbureau ABKAV te Teheran en in overleg met het planbureau van Iran werd een 14-daags bezoek gebracht aan *Iran* om te adviseren met betrekking tot regionale studies in de provincies Kermanshahan en Kurdistan.

Het rapport over de optimale verdeling van de goederenstromen over de havens Lagos, Port Harcourt, Warri en Calabar, in opdracht van de Federale Regering van *Nigeria* gemaakt met het oog op de toekomstige havencapaciteit van dit land, kwam gereed. Dit was eveneens het geval met de economische evaluatie van plannen tot het verbreden en uitbaggeren van het toegangskanaal van de haven van Chalna in het voormalige *Oost-Pakistan*. Beide Nedeco-studies werden gefinancierd door DITH.

Nadat in 1970 was deelgenomen aan een onderzoek naar de mogelijkheden van uitbreiding van de haven van Lae, werd dit jaar op verzoek van het Engelse consultants-bureau Sir Bruce, White Wolfe Barry and Partners medegewerkt aan een onderzoek met betrekking tot de haven van Madang (*Territory of Papua and New Guinea*). Na een prognose van de vervoerstromen kwam de economische evaluatie van de voorgestelde plannen tot havenverbetering gereed.

In samenwerking met een Engels ingenieursbureau Sir William Halcrow and Partners werd een aanvang gemaakt met een door de Wereldbank opgedragen studie over de mogelijkheid van verbetering en/of uitbreiding van een viertal havens op de *Philippijnen*, te weten Batangas en Tabako op Luzon en General Santos en Cagayan de Oro op Mindanao. Een technisch en economisch verantwoord investeringsplan zal dienen te worden opgesteld.

De door de Wereldgezondheidsorganisatie opgedragen Nedeco-studie over de watervoorziening en waterafvoer van Dakar en omgeving (*Senegal*) werd afgerond met rapporten over de economische ontwikkeling en de ontwikkeling van het watergebruik van stad en streek tot het jaar 2000 en de volledige economische evaluatie van het project. Voorts werd een Nederlands ingenieursbureau van advies gediend met betrekking tot een onderzoek naar de mogelijkheid van tuinbouw op grote schaal in de streek Cap Vert, welke tuinbouw de export van verse groenten in de wintermaanden naar Europa mogelijk zou moeten maken.

Nadat in 1969 een voorlopig rapport over een tweede haven in de nabijheid van Bangkok (*Thailand*) in het kader van een Nedeco-studie was uitgebracht en vervolgens het technische ontwerp voor deze haven was gemaakt, kwam dit jaar de definitieve economische beoordeling van het project gereed.

In Europa werden studies verricht met betrekking tot de Bondsrepubliek Duitsland, Portugal, Spanje en Schotland. De studie over de economische ontwikkeling van het Ruhrgebied (*Duitsland*), welke in opdracht van het Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk in samenwerking met het Rheinisch-Westfälisches Institut für Wirtschaftsforschung wordt uitgevoerd, was aan het einde van het verslagjaar praktisch gereed. De regering van *Portugal* werd op verzoek van de OECD ook dit jaar geadviseerd over de ontwikkeling van de cultureel-sociale voorzieningen in het centrale deel van dat land. Het onderzoek naar de ontwikkelingsvoorwaarden voor de economie in Asturië (*Spanje*), uitgevoerd in opdracht van de OECD en de Spaanse autoriteiten, werd afgesloten; veel aandacht is besteed aan staal- en aanverwante industrieën, in verband waarmee de staalcomplexen in een groot aantal regionen in West-Europa werden geanalyseerd. De adviezen aan de researchorganisatie Metra-Seis in Madrid met betrekking tot een studie over de ontwikkelingsmogelijkheden van het gebied rond Algeciras werd voortgezet. Aan het einde van het jaar werd begonnen met een onderzoek naar de mogelijkheden van de aanleg van een diepwaterhaven op het Hunterston-schiereiland in de Clyde-regio (*Schotland*), alsmede met betrekking tot de industrialisatiemogelijkheden van dit

gebied. Dit onderzoek is mede opgedragen aan het Engelse ingenieursbureau Colin Buchanan and Partners, dat de milieu- en civiel-technische aspecten behandelt. Samengewerkt wordt voorts met de Grontmij., het Engelse onderzoeksbureau Economic Associates Ltd. en de Universiteit van Glasgow.

Bij een tweetal studies over *Nederlandse grensgebieden* zijn Twente en Limburg betrokken. Het ene onderzoek, dat een overzicht geeft van de gehele problematiek en van de vooruitzichten in communautair verband van het gebied *Twente-Oost-Gelderland/West-Münsterland-Grafschaft Bentheim*, kwam gereed. Het eerste deel van het rapport geeft onder meer een analyse van de sociaal-economische tendenties en van de structuur en de ontwikkelingstendenties, terwijl het tweede deel onder meer de grondslagen en de ontwikkeling van de doelstellingsconcepties alsmede de te nemen maatregelen bespreekt. Het onderzoek werd in samenwerking met het Gesellschaft für Regionale Strukturentwicklung eV uitgevoerd in opdracht van de regeringen van Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, de EG en de Kamers van Koophandel in het betrokken gebied. Het tweede onderzoek betreft de *pendel uit Limburg naar Duitsland*, welk onderzoek in uitvoering is in opdracht van de ministers van Sociale Zaken, Economische Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

In het verslagjaar werd in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken een economische evaluatie van een *snelle natriumgekoelde kernreactor* (SNR) uitgevoerd, welk project door Nederland, Duitsland, België en Luxemburg gezamenlijk wordt uitgevoerd. Op grond van, tegen de achtergronden op het terrein van de energievoorziening en de industrie, gemaakte analyses konden de voorwaarden en omstandigheden worden bepaald, waaronder SNR commercieel aanvaardbaar zal zijn. Het rapport bevat verder hoofdstukken over elektriciteitsprognoses, verdeling van de productiecapaciteit over de centrales, de rentabiliteit van het project, de spin-off-effecten voor Nederland, alsmede de evaluatie van de Nederlandse deelneming, zowel wat de totale Nederlandse bijdrage betreft als de specifieke bijdrage ten behoeve van de ontwikkeling en de beproeving van de componenten in Nederland.

Na een over drie jaren verdeelde studie werd het onderzoek met betrekking tot het opstellen van een lange termijn *groei- en bestedingsmodel*, met behulp waarvan de structurele ontwikkeling van de bestedingscomponenten van het bruto nationale produkt (BNP) van ontwikkelde landen kan worden geprognoseerd, afgesloten. In eerste opzet is uitgegaan van de op het reeds eerder ontwikkelde groeivoorspellingsmodel gebaseerde structurele prognose van het BNP van deze landen, hetgeen neerkomt op de constructie van een bestedingsmodel, gesuperponeerd op het oorspronkelijke groeimodel. Handhaving van het oorspronkelijke groeimodel betekende derhalve handhaving van de oude (totale) investeringsfunctie. Om deze investeringsfunctie statistisch te kunnen schatten, diende de omvang van de kapitaalvoorraden van de ontwikkelde landen bekend te zijn; deze zijn geschat met behulp van een tijdens de studie ontwikkelde methode. Het resultaat van de — nu mogelijk geworden — statistische schatting van de oude (totale) investeringsfunctie was evenwel niet bevredigend, terwijl ook het oude groeimodel als geheel met het voortschrijden van de tijd minder bleek te voldoen; derhalve is ook het oude groeimodel herzien. Er wordt nu gewerkt aan een onderzoekprogramma om het hierboven vermelde structurele groeien bestedingsmodel uit te bouwen tot een conjunctureel model.

De op verzoek van de Stuurgroep Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek ondernomen studie over de consequenties, die een optimaal toepassen van *ploegenarbeid* (betere benutting van de kapitaalvoorraad) zou hebben voor bedrijfstakken en voor de gehele economie vorderde naast enige andere deelstudies, met het operationeel maken van de opgestelde referentie- en simulatiemodellen. Het probleem hierbij was het formuleren van de voorwaarden met betrekking tot de wijze en het tempo van invoering van ploegenarbeid en in hoeverre daarbij zal kunnen worden volstaan met het simuleren van een aantal plausibele varianten.

De zeer omvangrijke *integrale verkeers- en vervoerstudie Nederland* naderde aan het einde van het verslagjaar zijn voltooiing. De personen- en goederenvervoerplots (door de computer getekende kaarten, waarin de dikte van de lijnen de capaciteit van de wegen aangeeft) voor weg en

rail kwamen voor de jaren 1980, 1990 en 2000 gereed. Voor de eindrapportering konden de annexen betreffende de algemene achtergronden, de ruimtelijke ordening, het personenvervoer, het goederenvervoer en de optimaliseringsmodellen worden voltooid. De definitieve annexen over de prognose-uitkomsten, het prijsmechanisme, het institutionele kader, de heffingsvoorstellen en het hoofdrapport zullen in het eerste gedeelte van het jaar 1972 gereedkomen.

In opdracht van de *Conférence Européenne des Ministres des Transports* wordt in samenwerking met het Batelle-Instituut (Frankfurt) een kwantitatieve methode uitgewerkt om tot een schatting te komen van het *toekomstige internationale goederenvervoer* tussen de lidstaten.

Het onderzoek naar de *conjuncturele en structurele ontwikkeling van de bouwnijverheid*, dat wordt uitgevoerd op verzoek van de Nederlandse Aannemers- en Patroonsbond vorderde met een aantal deelnota's.

Het *structuuronderzoek massief karton fabricerende toeleveringsbedrijven voor de verpakkingsindustrie*, opgedragen door de Vereniging van Kartonfabrikanten, was aan het einde van het verslagjaar bijna gereed. Het rapport behandelt de productiestructuur, de rentabiliteit en de financiële structuur, de sociale structuur, de toekomstige afzetmogelijkheden en de concurrentiepositie, de grondstoffenpositie, de rationalisatiemogelijkheden door schaalvergroting; de mogelijkheden tot modernisering van het productie-apparaat en de procesverbetering zijn onderzocht. Hoofdstukken over management en samenwerkingsmogelijkheden, alsmede conclusies en aanbevelingen sluiten het rapport af.

Dit verslagjaar werd met de uitvoering van twee nieuwe structuuronderzoekingen een aanvang gemaakt. Het ene onderzoek, in opdracht van het Bedrijfschap Horeca, heeft betrekking op de *horecabranche* en wel speciaal op de bedrijfstypen café-, restaurant-, hotel- en cafetaria-bedrijf, zowel afzonderlijk als in de verschillende combinaties. Het andere betreft de *exporthandel en de binnenlandse groothandel in groenten en fruit* en is opgedragen door het Bedrijfschap voor de Groothandel en de Tussenpersonen in Groenten en Fruit. Voor beide onderzoekingen werden dit verslagjaar de nodige enquêtes gehouden.

Naast het reeds eerder vermelde

onderzoek over het grensgebied was Twente nog bij een tweetal andere studies betrokken. De studie, verricht in opdracht van het Samenwerkingsorgaan Stedenband Twente, over de mogelijkheden van *verbreding van de economische structuur van Twente door uitbreiding van de werkgelegenheid in de dienstensector*, kwam gereed. Het rapport bevat hoofdstukken over de structuur van de dienstensector in West-Europa en Noord-Amerika, de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de dienstensector in Nederland en Twente, alsmede een analyse van regionale niveauverschillen in deze werkgelegenheidssector en een verklaring van het niveau daarvan in Twente: conclusies en aanbevelingen sluiten het rapport af. De op verzoek van genoemd samenwerkingsorgaan onderhanden studie over het stichten van een *regionaal industriepark in Twente*, dat te zamen met het Adviesbureau Arnhem NV wordt uitgevoerd, was aan het einde van het verslagjaar ver gevorderd.

De studies met betrekking tot de provincie *Zuid-Holland* werden ook dit jaar voortgezet. De veranderingen in de economische structuur van deze provincie werden in een rapport beschrijvend en analytisch behandeld; een onderzoek over de toekomstige ontwikkeling van het arbeidsaanbod kwam gereed. Voorts werd een voorstudie verricht over veranderingen in de ruimtelijke structuur van wonen en werken in de Randstad; naast de probleemstelling bevat deze voorstudie een voorlopig statistisch model, dat inzicht verschaft in de verklarende factoren van veranderingen in de ruimtelijke structuren en dat een basis biedt voor het kwantificeren van planologische maatregelen, wat betreft de omvang en richting van negatieve en positieve planologische interventies.

Dit jaar werden werkzaamheden verricht met betrekking tot de gemeenten Amersfoort, Amstelveen, Assen, Capelle a/d IJssel, De Bilt, Delft, Dordrecht, Driebergen-Rijsenburg, Etten-Leur, 's-Gravenhage, Hardenberg, Kampen, Leiden, Oosterhout, Rhoon, Rotterdam, Slie-drecht, Zeist en de gemeenten in de Krimpenerwaard. De onderzoekingen hadden betrekking op praktisch alle sociaal-economische en culturele aspecten van het gemeentelijke beleid. Op enige van deze onderzoekingen wordt hieronder ingegaan.

Voor de gemeente *Delft* werd gerapporteerd over de structuur en de ontwikkeling van de werkgelegenheid, de bevolkingsontwikkeling, de suburbanisatie, de inkomensverdeling, het voorzieningenniveau, de ontwikkeling van de Technische Hogeschool, de woningdifferentiatie, de bestuurlijke en maatschappelijke samenhangen tussen Delft en een aantal gemeenten in de omgeving, alsmede over een ontwikkelingsprogramma voor de Delftse binnenstad.

Na het vroeger gereedgekomen structuurrapport Stadsgebied Dordrecht (Drechtstedengebied) wordt voor de gemeente *Dordrecht* medegewerkt aan de voorbereidingen van een structuurplan voor het Eiland van Dordrecht. Met betrekking tot de binnenstad wordt de functionele indeling onderzocht, terwijl voorts een onderzoek wordt ingesteld naar de op de Dordtse binnenstad gerichte koopkracht. Over tal van zaken wordt voorts van advies gediend.

Aan de gemeenten *Etten-Leur* en *Oosterhout* werd gerapporteerd over de schaal en de fasering van de bestuurlijke reorganisatie in West-Brabant; het rapport behandelt het standpunt van de provincie, de so-

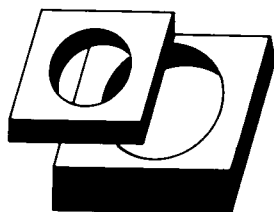
ciaal-economische ontwikkeling van West-Brabant, de bestuurlijke aspecten en de functie van West-Brabant in Nederland.

Binnen het kader van het onderzoek naar de centrumfunctie van 's-Gravenhage verscheen een interimrapport over de ontwikkeling van de Haagse economie op lange termijn; aandacht werd daarbij onder meer besteed aan de omvang en structuur van de werkgelegenheid, de bindingen tussen bedrijfstakken binnen een stadsgewest, de betekenis van de aanwezigheid van instellingen van de overheid als vestigingsplaats voor particuliere bedrijven en instellingen, alsmede de vestigingsvoorwaarden voor internationaal gerichte activiteiten.

Het in opdracht van de gemeente *Hardenberg* uitgevoerde onderzoek naar de resultaten, welke in het kader van het regionaal industrialisatiebeleid te Hardenberg zijn geboekt, werd afgesloten. Het rapport schetst de hoofdlijnen van het regionaal-economische beleid van de centrale overheid en de provincie Overijssel en geeft vervolgens een beschrijving van bevolking, werkgelegenheid, mi-

gratie, pendel, werkloosheid en de sociaal-economische ontwikkeling van Hardenberg, vanaf het moment dat deze gemeente als industrialisatiekern was aangewezen. De structuur van het verscheidene gemeenten omvatende gewest Hardenberg is vervolgens vergeleken met de als norm gestelde structuur van Nederland. Inkomensvergelijkingen vinden plaats. In het slothoofdstuk zijn de gevonden uitkomsten geëvalueerd en worden een aantal concrete aanbevelingen gedaan voor het in Hardenberg te voeren bedrijfsvestigingsbeleid; voorts worden argumenten gegeven, die pleiten voor een voortzetting — zij het in gewijzigde vorm — van het ten gunste van Hardenberg gevoerde regionaal-economische beleid.

Op verzoek van de gemeenten Krimpen a/d IJssel, Krimpen a/d Lek, Lekkerkerk en Ouderkerk a/d IJssel, alle gelegen in de *Krimpenerwaard*, wordt een onderzoek ingesteld naar de ontwikkelingsmogelijkheden van deze gemeenten. De Rijksuniversiteit te Leiden heeft opdracht gegeven voor het maken van een studie over de ontwikkelingsmogelijkheden van *Leiden* en de plaats van de Rijksuniversiteit daarin.

Toets op taak

Voorjaarsnota

DRS R. M. DE HAAN

Eind juni, vlak voor het reces, behandelde de Tweede Kamer een aantal belangrijke financiële vraagstukken. Het ging om een zo goed mogelijk inzicht in de uitvoering van de begrotingen 1971 en 1972, om de verslagen van de commissie, die had onderzocht hoe desbetreffende nota's (moeten) worden opgesteld, om de ramingen van de budgettaire ontwikkeling tot 1975 bij ongewijzigd beleid en om de ruimteberekening. De stukken m.b.t. de laatstgenoemde problemen zijn reeds in deze rubriek besproken¹⁾. Thans zal enige aan-

dacht worden geschonken aan de inhoud van de Voorjaarsnota 1972²⁾ en aan de discussie die in het parlement over alle genoemde onderwerpen is gevoerd.

De Voorjaarsnota geeft in de eerste plaats een overzicht van de meeen tegenvallers die bij de uitvoering van de begroting 1972 reeds aan de dag zijn getreden en, daarop aansluitend, een opsomming van gemaakte compensatieafspraken in het kader van het stringente begrotingsbeleid. Dit beleid beoogt de in de Miljoenennota uitgevoerde toetsing van de

uitgavenstijging aan de structurele norm haar zin te doen behouden. Daarmee zou worden verzekerd dat het actuele begrotingstekort (dat door de conjunctuur wordt beïnvloed) te verenigen blijft met het structureel aanvaardbare tekort. Deze laatste grootte is overigens nog het voorwerp van voortgezette studie in de werkgroep die ook het rapport

¹⁾ *ESB*, 9 februari 1972, blz. 133 en 3 mei 1972, blz. 441.

²⁾ Bijlagen bij de Handelingen, Zitting 1971-1972, nr. 11 862.

over het trendmatige begrotingsbeleid heeft opgesteld. In de tweede plaats deelt de nota iets mede over de te verwachten ontwikkeling van de overloop (de uitgaven die van of naar andere dienstjaren worden overgeboekt met toepassing van art. 24 Cw.), over de financiering van het begrotingstekort en over de ontwikkeling bij het Gemeentefonds. Op deze punten zal nu niet worden ingegaan.

In de inleiding wordt op de voorlopigheid van de gepresenteerde cijfers met nadruk gewezen — de peildatum van de meeste gegevens is 31 maart. De regering zag daarin aanleiding nog niet aanstonds met suppletoire begrotingen te komen. Evenmin werd een termijn voor de indiening gegeven; de Commissie-Vondeling had de wens daartoe naar voren gebracht. In het kamergebāt werd het regeringsstandpunt niet algemeen gedeeld. Een van de afgevaardigden klaagde, dat het compensatiesysteem hoe dan ook het budgetrecht van het parlement bedreigt. Vertegenwoordigers van regeringspartijen waarschuwden dat het voor kennisgeving aannemen van de nota niet uitgelegd mocht worden als instemming met alle afzonderlijke wijzigingen die later bij suppletoire begroting zouden worden aangevraagd. De minister van Financiën had daar geen enkel bezwaar tegen. Integendeel: hij gaf te kennen dat het verdedigen van de afzonderlijke verschuivingen tot de taak van de vakministers behoort.

Tegen deze achtergrond konden de inhoudelijke bezwaren die door oppositionele kamerleden naar voren werden gebracht als voorbarig worden afgedaan. Met name de PvdA-afgevaardigde De Ruiter tekende protest aan tegen de aard van vele compensaties. Nadat hij onder meer de inschikkelijkheid van minister Engels had gelaakt — deze had meegholpen om tegenvallers bij andere departementen op te vangen, toch niet zo vreemd voor een bewindsman die de bijstand een warm hart toedraagt — hekelde hij het terugbrengen van de steun aan het openbaar vervoer („Dit zijn geen bezuinigingen meer; dat zijn beleidsombuigingen!“). De crisis in het kabinet blijkt nu een confrontatie met minister Drees onmogelijk te hebben gemaakt. Van een werkelijk debat over suppletoire begrotingen kan trouwens toch bijna nooit worden gesproken.

Het totaalbeeld van de nota ver-

toonde een uiteindelijk (relevant) extra tekort van f. 254 mln. in 1972 met een vrijwel te verwaarlozen doorwerking in de jaren tot en met 1975. De in mei nog voltallige regering had besloten — met het oog op de conjunctuur — niet door verdergaande bezuinigingen een volledige compensatie in 1972 te bewerkstelligen. Dit zou namelijk een verdere aantasting van de investeringen nodig hebben gemaakt. Volgens minister Nelissen omdat de overdrachtsuitgaven vooral weinig flexibel zijn. Op consumptieve bestedingen had overigens ook gesnoeid kunnen worden, denk aan defensie of ontwikkelingshulp. Dat was in geringe mate trouwens gebeurd. Veel tegenvallers in de sfeer van de niet-belastingontvangsten werden door de regering als volstrekt incidenteel beschouwd. Op deze stelling had onder meer de heer De Goede (D'66) kritiek. Een post als „Uitkomsten van de PTT“ (tegenvaller f. 55 mln.) zal naar zijn mening ieder jaar wel teleurstellingen opleveren. De VVD scheen niet geheel tevreden met de aangebrachte

**Deze rubriek wordt verzorgd door
het Instituut voor Onderzoek van
Overheidsuitgaven**

besnoeiingen en stelde duidelijk vast dat niet aan de regels van het stringente begrotingsbeleid was vastgehouden.

Was het beeld dat minister Nelissen schetste reëel? De nota bood op verschillende punten aangrijpingspunten voor kritiek. Het wetsontwerp dat de afschaffing van meervoudige compensatie AOW- en AWW-premie moest regelen, werd geacht althans nog op 1 juli in werking te kunnen treden (f. 22,5 mln.). De regeling van de financiële positie van de NS werd verschoven, hetgeen aanleiding was voor het opnemen van een meevaller van liefst f. 85 mln. (over relevant gesproken!). De extra-uitgaven voor het snelle-reactoren-project werden niet opgenomen, omdat nog in te dienen wetsontwerpen de financiering naar een volgend jaar en naar de private sector zouden verschuiven (f. 15 mln.). Men kan bezwaren hebben tegen de behandeling van dit soort posten, maar de Kamer werd er tenminste over geïnformeerd en had er dus eigen conclusies aan kunnen verbinden.

Vorig jaar was het vooral de ontwikkeling van de salarispost die de begroting ontwrichtte. Minister Nelissen meende dat de som die op de

begroting van Binnenlandse Zaken voor salarismaatregelen is gereserveerd, voor 1972 voldoende zal blijken te zijn. Uit de specificatie van de mutaties krijgt men evenmin de indruk dat de loonontwikkeling de hoofdrol speelt. Er is sprake van een daling van de gemiddelde schoolgrootte bij het lager onderwijs, van meer leerlingen bij het algemeen vormend en minder bij het beroepsonderwijs en van meer kredieten aan het bedrijfsleven; slechts bij de tekorten van het openbaar vervoer, bij de mijnsteun en het ontwikkelings- en saneringsfonds voor de middenstand kan de loonontwikkeling als oorzaak worden aangewezen. Hetzelfde geldt natuurlijk voor de lager geraamde winst van de PTT.

Traditiegetrouw waren de uitgavetegenvallers het meest omvangrijk bij het ministerie van Onderwijs; de eeuwige tweede, Verkeer en Waterstaat, werd ditmaal door Economische Zaken geklopt. Betreft men ook teleurstellende ontvangsten in de beschouwing, dan wordt Verkeer en Waterstaat kampioen door achterblijvende resultaten van de PTT (en KLM). Dit ministerie leverde ook het grootste bedrag aan compensaties, zij het dat niet veel minder dan de helft nog nader moest worden aangewezen. Bezorgde kamerleden informeerden daarom of het met een dergelijke sluitpost net zo zou gaan als vorig jaar bij de begroting van Onderwijs en Wetenschappen: de voorgenomen besnoeiingen bleken toen niet te realiseren; zij waren ook alleen „onder voorbehoud“ geaccepteerd. In de Voorjaarsnota 1972 wordt over een dergelijke clausule-ring niets gezegd; betekent dit dat zij ook niet bestaat?

Hoewel een politiek stuk als de Voorjaarsnota het meest tot discussie uitnodigt, hebben de meer technische nota's over de ruimte en de geëxtrapolerde ramingen zeker zo veel aandacht in het debat gekregen. De minister van Financiën maakte het zich evenwel eenvoudig. Vele beleidspunten verwees hij, formeel volkomen terecht, naar later of hij liet ze gewoon liggen. Dat gold voor een uitschieter van de heer Berger naar de loon- en prijspolitiek, maar ook voor een suggestie van o.a. de heer Verbrugh om het salarisbeleid voor ambtenaren te wijzigen. Op andere punten werd meer duidelijkheid verschaft: als het aan minister Nelissen ligt, gaat de inflatiecorrectie door en wordt punt 10c uit het regeerakkoord (systematische herbezinning op

overheidsuitgaven *met inschakeling van externe deskundigheid*) gekortwikt, in het laatste geval omdat de minister „niet wist” of dat „altijd” de beste procedure zou zijn! Wel is er nu een voorstel in voorbereiding om de positie van de afdelingen Comptabiliteit en hun functioneren te verbeteren, maar op de vraag of een en ander ook tot een hogere rangindeling van de chefs zou leiden (met gunstiger vooruitzichten op het aantrekken van bekwame medewerkers) werd minder positief gereageerd.

De wijze waarop de vele doorwrochte nota's in korte tijd door het parlement moesten worden behandeld, heeft duidelijk gemaakt dat een grondige schriftelijke voorbereiding nauwelijks kan worden gemist. Teveel tijd ging zitten in onvruchtbare discussies, bijv. over de vraag of het kabinet De Jong „wijs” had gehandeld toen het vlak voor de verkiezingen 1971 een nogal rammelende Voorjaarsnota aan het parlement zond. De vraag wat kan worden gedaan aan een betere beheersing van de overheidsuitgaven in hun totaliteit, dus ook inclusief de uitgaven die de lagere overheden en de sociale verzekeringsorganen doen, kwam maar te hooi en te gras aan de orde. Het is een structureel probleem dat toch meer aandacht verdient dan bij de behandeling van de Miljoenennota mogelijk is. Men zou zich kunnen voorstellen dat de vaste commissie voor de rijksuitgaven de dito commissies voor de verschillende departementen en de twee betrokken bewindslieden (van Financiën en van het vakdepartement) om beurten voor een bespreking uitnodigt, met het doel inzicht te krijgen in plannen die op stapel staan en in maatregelen die zijn getroffen om een zo goed mogelijke besteding van de toevertrouwde middelen te bevorderen. Omgekeerd zouden de sector-deskundigen profijt kunnen trekken van de specifieke kennis en van de bijzondere visie van de financiële specialisten.

Wil dit goed werken, dan zal de vaste commissie voor de rijksuitgaven over een apparaat moeten beschikken om de vergaderingen voor te bereiden, de resultaten te analyseren en rapport uit te brengen over de bevindingen. Verder is het nauwelijks te verwachten dat onder de tegenwoordige verhoudingen met meer dan een dozijn vaak heel kleine fracties, waarvan de leden doorgaans overbelast zijn met werk, een zo in-

dieve aanpak kan worden doorgevoerd. De prioriteiten-afweging binnen de fracties is thans bijzonder gebrekkig en een van de redenen dat het ondoenlijk is om een tegenbegroting op te stellen. Het instellen van commissies ad hoc — zoals voor de defensie-inspanning heeft plaatsgehad — lijkt een alternatief. Een bezwaar is echter dat het parlement wat buiten spel komt te staan en dat

bovendien de belangen van continuïteit en universaliteit worden miskend.

De kabinetscrisis van deze zomer heeft geleerd hoe belangrijk het is dat er duidelijkheid over de greep op het uitgavenbeleid ontstaat. Het is te hopen dat het kabinet, dat na de verkiezingen van dit najaar wordt gevormd, snel initiatieven zal ontwikkelen die daarvoor bevorderlijk zijn.

R. M. de Haan

R. P. Zuidema: Produktie, kapitaal en produktiviteit. Een analyse van produktie in de tijd, De Erven F. Bohn NV, Haarlem, 1970, 171 blz., f. 25.

Het gaat in deze, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam verdedigde, dissertatie om een analyse van de rol die de factor tijd speelt in het produktieproces. Produktie wordt door Zuidema gedefinieerd als een proces waarin zaken van waarde tenietgaan voor verwerving van zaken waaraan de voorkeur wordt gegeven. De tijdstructuur van de produktie wordt analytisch opgebouwd gedacht uit een verticale en een horizontale tijdsamenhang. Onder verticale tijdsamenhang wordt door de schrijver verstaan het geheel van betrekkingen tussen grootheden op hetzelfde moment (moment is tijdstip of periode). Het totaal van relaties tussen grootheden op uiteenlopende momenten wordt door hem aangeduid als de horizontale tijdsamenhang.

Na een inleidend hoofdstuk waarin uiteengezet wordt welke de probleemstelling is en hoe die probleemstelling is in te passen in de economische wetenschap als geheel, gaat Zuidema in hoofdstuk 2 over tot de bespreking van de theorie waarin uitsluitend de verticale tijdsamenhang een rol speelt: het model van de tijdloze produktie. Aansluitend hierop (in hetzelfde hoofdstuk) komt de theorie van de produktie op korte termijn aan de orde als een uitbouw van het model van de tijd-

loze produktie in die zin, dat naast een complex van vaste produktiefactoren ook variabele produktiefactoren worden onderscheiden. Het doet enigszins vreemd aan, dat de schrijver bij zijn definitie van het begrip substitutie-elasticiteit (blz. 24) afwijkt van de in de literatuur gangbare definitie, zonder dit naar ons gevoelen voldoende te motiveren.

Hoofdstuk 3 bevat een kort overzicht van de kapitaaltheorie. Bij de bespreking van de ontwikkeling van de kapitaaltheorie wordt aangesloten bij het reeds door Hayek gemaakte onderscheid tussen Anglo-Amerikaanse en Oostenrijkse auteurs. Het Crusoniamodel zoals dat is ontwikkeld door Dewey komt aan de orde als een voorbeeld van een theorie waarin (bijna) uitsluitend de horizontale tijdsamenhang een rol speelt. Naar onze mening was in dit hoofdstuk een bespreking van de discussie omtrent het kapitaalebegrip zoals die, na voorbereidend werk van mevrouw Robinson en Sraffa, de laatste jaren is gevoerd op zijn plaats geweest. In deze bespreking had dan ook een plaats kunnen worden ingeruimd voor het „reswitching-debate”.

Vanuit de opvatting van de Anglo-Amerikaanse auteurs, die steunt op Clarks onderscheid tussen concreet en abstract kapitaal, waarbij het ab-

stracte kapitaal als een homogeen fonds van produktieve kracht wordt beschouwd, kan een lijn worden getrokken naar auteurs die het abstracte kapitaalbeprijng hanteren als een argument in een macro-economische produktiefunctie. Een bespreking van dit, in de neo-klassieke produktie- en verdelingstheorie gehanteerde instrument treffen we aan in hoofdstuk 4. De uit de leerboeken bekende functies als de functie van Leontief, de functie van Cobb en Douglas en de CES-functie passen in de revue.

Ten gevolge van de afwijkende definitie van het begrip substitutie-elasticiteit, hetgeen reeds eerder werd gememoreerd, behoort bij de functie van Leontief een waarde van de substitutie-elasticiteit van oneindig. Vervolgens wordt in dit hoofdstuk een nieuwe produktiefunctie ontwikkeld: de VOCES-functie, die zoals de schrijver stelt zowel gevallen met een variërende als met een constante waarde van de substitutie-elasticiteit omvat. Een groot bezwaar van deze functie is naar onze mening, dat de parameters niet geschat kunnen worden, zeker niet rechtstreeks, omdat de functie niet lineair is in de coëfficiënten, maar ook niet indirect, via een factorprijzvergelijking (een factorprijzvergelijking geeft een verband aan tussen de loonvoet, de interestvoet en bijv. de kapitaalintensiteit waaruit door middel van een integratieprocedure de produktiefunctie valt af te leiden).

Hoofdstuk 5 moet als de kern van het boek worden gezien. In dit hoofdstuk ontwikkelt de auteur een benadering waarin zowel rekening wordt gehouden met de verticale als met de horizontale tijdsamenhang. Hij doet dit, door aan te sluiten bij de door de Oostenrijkers ontwikkelde theorie, waarin het begrip omwegproduktie een belangrijke rol speelt. Zuidema behandelt in dit hoofdstuk het geval van de „continuous input-point output”. Omdat de schrijver perioden onderscheidt is het in dit geval naar onze mening beter te spreken van „multipoint input-point output”. Hij maakt onderscheid tussen een algemene factorperiode en een algemene investeringsperiode. Onder een factorperiode moet worden verstaan de tijdslengte die gemiddeld verstrijkt tussen de inzet van een eenheid van de betreffende produktiefactor en de gereedkoming van het produkt. Het is dus een gewogen gemiddelde van de perioden gedurende welke verschillende hoeveel-

heden van een bepaalde produktiefactor zijn ingezet in het produktieproces, met als gewichten de hoeveelheden van de produktiefactor die in de verschillende perioden worden ingezet. De algemene factorperiode wordt vervolgens gedefinieerd als een gewogen gemiddelde van de beide factorperioden (er worden twee produktiefactoren onderscheiden).

De algemene factorperiode valt samen met de algemene investeringsperiode, indien de marginale substitutievoet tussen de beide produktiefactoren gelijk is aan de prijsverhouding. De algemene investeringsperiode is dan de periode gedurende welke alle in de produktiefactoren gestoken bedragen gemiddeld geïnvesteerd dienen te worden. Vervolgens wordt een isochrone produktie-deelfunctie gedefinieerd als een technisch verband tussen hoeveelheden van de beide produktiefactoren en de maximaal daarmee te verkrijgen hoeveelheid eindprodukt, bij een gegeven lengte van de algemene factorperiode. Hierbij is aangenomen, dat bij ieder van de factorcombinaties een voor die combinatie kenmerkende waarde van de marginale substitutievoet behoort. Met behulp van dit instrumentarium kunnen nu combinaties van hoeveelheden van produktiefactoren worden gevonden die een bepaalde kwantiteit eindprodukt met minimale kosten kunnen voortbrengen.

De volgende stap houdt in, dat isoquanten worden geconstrueerd die het verband aangeven tussen de directe factorkosten en de lengte van de algemene factorperiode. Ook nu kan weer worden bepaald bij welke combinatie van factorkosten en lengte van de algemene factorperiode een bepaalde hoeveelheid eindprodukt met minimale kosten kan worden voortgebracht. In de formulering van de iso-kostencurve is thans rekening gehouden met de interestkosten. De bedoeling van de introductie van het begrip algemene factorperiode is naar onze mening, ten diepste het vinden van een onafhankelijke maatstaf voor heterogeen kapitaal.

Ons inziens is de auteur hierin tenslotte toch niet geslaagd, en wel om de volgende redenen. Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, wordt het produktieproces gezien als een „multipoint input-point output”-proces. Afgezien van de vraag of het niet realistischer zou zijn uit te gaan van het „multipoint input-multipoint output”-geval, kunnen we opmerken dat inzet van hoeveelheden van een

produktiefactor in verschillende perioden naar onze mening betekent, dat deze hoeveelheden niet zonder meer opgeteld kunnen worden, omdat ze niet gelijkwaardig zijn. Optelling vereist het hanteren van een discontovoet. Derhalve is het begrip (algemene) factorperiode niet onafhankelijk van de gehanteerde discontovoet, i.c. de interestvoet. Dit betekent tevens, dat de produktie-deelfunctie, waarin de algemene factorperiode als argument voorkomt, geen zuiver technische relatie is. Derhalve is het onmogelijk op basis van de isochrone isoquantenanalyse een interesttheorie te ontwikkelen, terwijl toch naar onze mening de verklaring van het interestverschijnsel een centrale plaats in de kapitaaltheorie zou moeten innemen. Het is de recensent echter niet duidelijk geworden, of de auteur met de isochrone isoquantenanalyse een opening in de richting van de verklaring van de interestvoet heeft willen geven.

Samenvattend kan worden gesteld, dat het boek, ondanks de punten van kritiek, een goede inleiding tot de produktietheorie geeft en ook een uitstekend overzicht biedt van de oudere kapitaaltheorie.

B. S. Wilpstra

Nederlands Instituut van Aannemers Grootbedrijf: Kostennormen voor aannemersmaterieel. Vierde geheel gewijzigde druk. Uitgeverij Samsom, Alphen aan den Rijn, 1971, 206 blz.. f. 25.

Deze uitgave van het Nivag is een geheel herziene druk van eerdere uitgaven van dit instituut op het gebied van de kostencalculaties in de bouwnijverheid. De voor de huidige tijd zo kenmerkende snelle verandering van prijzen en de zich steeds vernieuwende techniek maakten een aanpassing noodzakelijk. Als uitgangspunt is thans het prijspeil van medio 1970 genomen.

Het boek beperkt zich tot de twee factoren in de kostprijzberekening, die het moeilijkst zijn vast te stellen, namelijk:

- a. de afschrijving;
- b. de onderhouds- en reparatiekosten.

Door middel van een overzichtelijke indeling in hoofdstukken worden de verschillende aspecten van a en b op het materieel behandeld. Het baggermaterieel krijgt hierin een aparte behandeling.